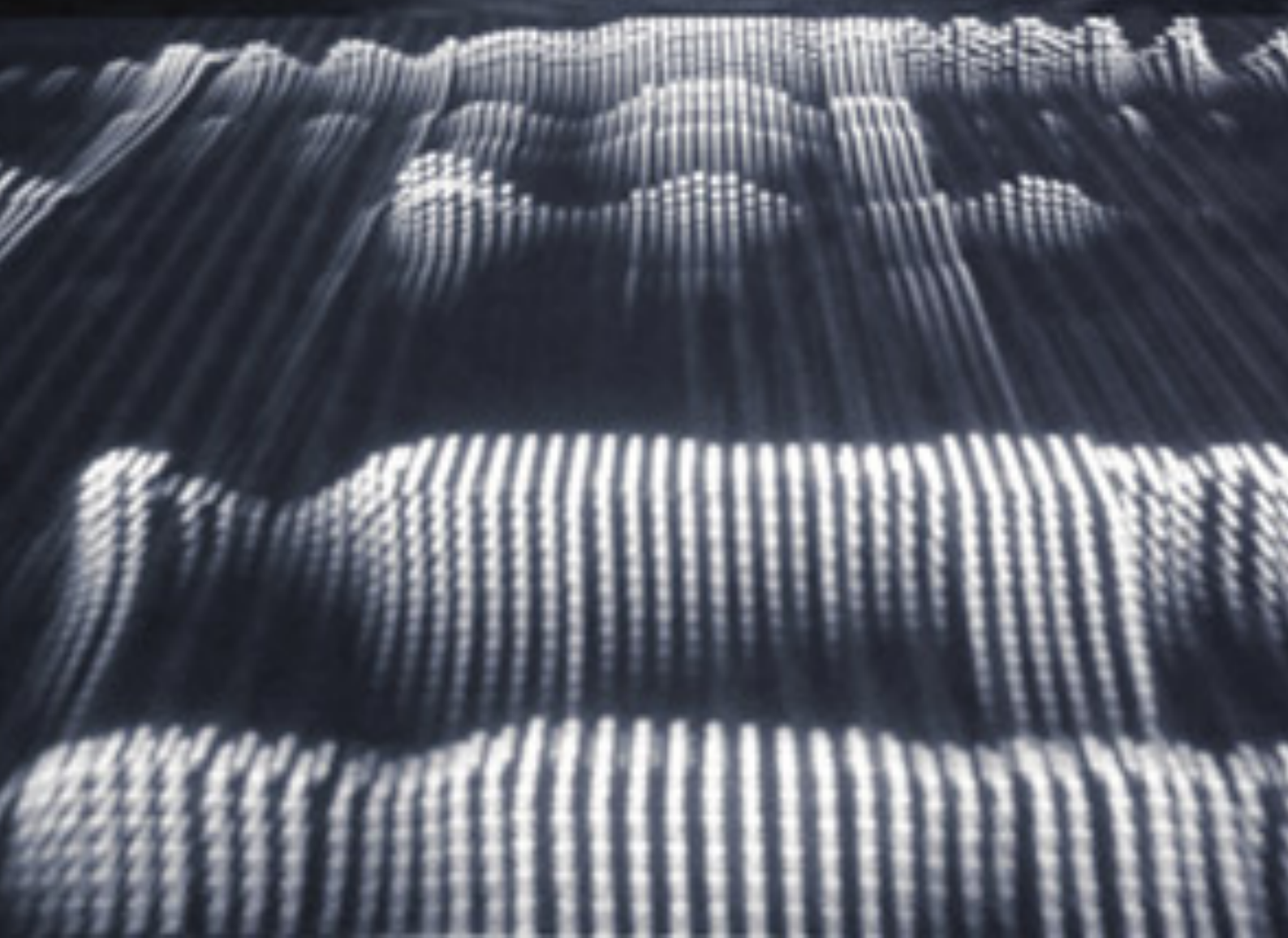

ΚΡΙΤΙΚΕΣ
ΑΝΑΘΕΩΡΗΣΕΙΣ ΤΟΥ
ΧΩΡΟΥ -
ΦΑΝΤΑΣΙΑΚΕΣ
ΤΟΠΟΛΟΓΙΕΣ ΚΑΙ
ΒΙΟΠΟΛΙΤΙΚΗ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΙΓΑΙΟΥ

ΣΧΟΛΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΓΕΩΓΡΑΦΙΑΣ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΙΓΑΙΟΥ
ΠΜΣ “ΑΝΘΡΩΠΟΓΕΩΓΡΑΦΙΑ, ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΚΑΙ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ ΧΩΡΟΥ”

Διπλωματική Εργασία
Μεταπτυχιακός Φοιτητής Γεωγραφίας: Στέργιος Ψηφής
Επιβλέπουσα Καθηγήτρια: Πετράκου Ηλέκτρα

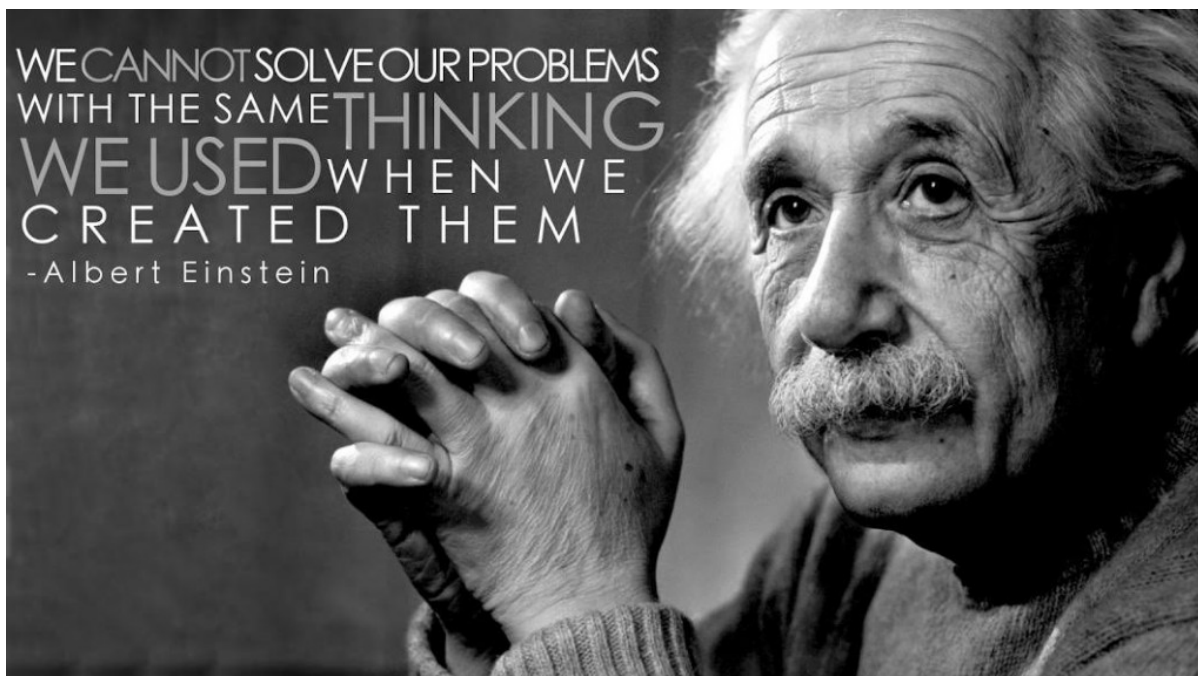

ΦΑΝΤΑΣΙΑΚΕΣ ΤΟΠΟΛΟΓΙΕΣ ΚΑΙ ΒΙΟΠΟΛΙΤΙΚΗ

Περιεχόμενα

Εισαγωγή	4
Κεφάλαιο 1: Η έννοια του χώρου στις α-φυσικές και α-κοινωνικές επιστήμες	
1.1 Ο χώρος των κοινωνικών επιστημών	
1.2 Αντίληψη του χωροχρόνου και η αναίρεσή της	
– Η κοσμολογική αναίρεση	7
– Η κβαντική αναίρεση	8
1.3 Το ανθρώπινο σώμα	12
Όργανα αναφοράς στη δυτική θεώρηση	
– Εγκέφαλος	13
– Καρδιά.....	14
Κεφάλαιο 2: Ετεροτοπίες του φαντασιακού.....	16
– Η Ουτοπία και ο Έτερος περί ου ο λόγος.....	18
– Δυνητικές Ετεροτοπίες.....	19
– Οι παράλληλες αυτοετεροτοπίες του Deleuze.....	21
– Το φαντασιακό θεσμικό του Καστοριάδη.....	23
Κεφάλαιο 3: Βιοπολιτική	
3.1 Βιοπολιτική - Θεωρητικό Πλαίσιο.....	25
– Έθνος-κράτος και Νεοφιλελεύθερη ρητορική.....	26
– Πληθυσμοί και Πανόπτικον.....	28
– Ο Χώρος των Ρωών	33
– Εσωτερική Βιοπολιτική και Επιτήρηση.....	34
3.2 Εφαρμογές φορητών βιομετρικών συνόρων - Τηλεβιοπολιτική - Πέρα από τα σύνορα.....	36
– Δορυφορικό πανόπτικον - περιγήινος χώρος	37
– NATO - Ειρήνη και Ασφάλεια μέσω Επιστήμης	38
– Νευροπολιτική και Εφαρμοσμένη Ψυχοφυσιολογία.....	41
Συμπεράσματα.....	46

Εισαγωγή

Έχουμε διδαχθεί και αποδεχθεί σαν ανθρώπινο είδος το τετραδιάστατο της φυσικής πραγματικότητας γύρω μας και ότι όλα συνδέονται με γραμμικά μοντέλα συσχέτισης αιτίου και αιτιατού. Έχουμε πεισθεί και καθορίσει τη συμπεριφορά και την ταυτότητά μας ως ανθρώπινα όντα, πάνω σε μια ντετερμινιστική φόρμα χωρικής αναφοράς, απλουστευμένα διαιρετή σε ζεύγη, ολιγοδιάστατη και άκρως εκπτώτικη σε δυναμικές. Αποκομμένοι από την πραγματική φύση του χώρου ως εξωτερικό περιβάλλον, αλλά και ως ενσυναίσθηση του σωματικού μας πεδίου ακυρώνουμε αισθήσεις, αντανakλαστικά, δαισθήσεις, αντιδράσεις, εν τέλει τις συνολικές δυνατότητες της ίδιας μας της ύπαρξης. Προσφερόμαστε ως διαχειρίσιμη λεία σε παιχνίδια και τακτικές μαζικού ελέγχου πληθυσμών και σωματοποιημένων παρακολουθήσεων, καταγραφών και καταναγκασμών, βορά στον υπερκαταναλωτικό χαρακτήρα ενός παγκοσμιοποιημένου καπιταλισμού.

Κι αυτό ως γεγονός δομημένο και εκτελεσμένο συστημικά μέσω μοντέλων ασφαλειοποίησης και στρατιωτικοποιημένης επιτήρησης, από ένα συγκεντρωτικό μοντέλο υπερεθνικών εταιρειών πάνω στο ανθρώπινο σώμα ως υπαρξιακό σύνολο, όπως το αντιλαμβανόταν ο Φουκώ. Ανθρώπινα σώματα που συνθέτουν ιδιαίτερους μετέωρους τόπους - σύγχρονους ή άχρονους - εφήμερες οάσεις του διαφορετικού, ετεροτοπίες του ανήκειν και του είναι. Αυτή τη διαδρομή αμφισβήτησης και μελέτης θα ακολουθήσουμε. Από το πρίσμα του πολυδιάστατου χωροχρονικού σύμπαντος στον διαενεργειακό ανθρώπινο οργανισμό. Από την Ετερότητα ως φυσική αρχή στην Ετερότητα της Φιλοσοφίας και της Κοινωνιολογίας που κυμαίνεται πάντα μεταξύ Δυστοπικών και Ουτοπικών σεναρίων. Από το Χώρο στο Σώμα και τις ετεροτοπικές (ή ατοπικές) διαστάσεις της βιοπολιτικής.

Η έννοια του χώρου στις α-φυσικές και α-κοινωνικές επιστήμες

“Ο χώρος αποτελεί την άπειρη τρισδιάστατη έκταση εντός της οποίας αντικείμενα και γεγονότα έχουν σχετική θέση και κατεύθυνση” (encyclopedia britannica¹).

Ο χώρος των κοινωνικών επιστημών

Ο χώρος εμπεριέχει το άπειρο, το πολυδύναμο, το διανυσματικό, το φαντασιακό. Μεταλλάσσεται, συνδιαλέγεται, καθορίζεται συνθετικά από προσεγγίσεις του συνόλου των θετικών και θεωρητικών επιστημών. Είναι ο οντολογικός τόπος, όπου ο άνθρωπος αλληλεπιδρά, ορίζεται και εξελίσσεται. Στις κοινωνικές επιστήμες και ειδικότερα στη σφαίρα της γεωγραφίας ο χώρος διευρύνεται νοηματικά, αποτελεί ζωντανή σφαίρα δρώντων και συμβάντων σε μόνιμο και διαρκή διάλογο με τον άνθρωπο.

Ο Φουκώ (Michel Foucault), θεωρητικός στοχαστής και πατέρας της βιοπολιτικής και των ετεροτοπιών αναφέρει ότι “ο χώρος μέσα στον οποίο ζούμε, ο οποίος μας έλκει έξω από τα όρια του εαυτού μας, μέσα στον οποίο η τριβή των ζώων μας, ο χρόνος και η ιστορία μας συμβαίνουν, ο χώρος ο

---

¹ <https://www.britannica.com/science/space-physics-and-metaphysics>

οποίος μας γραπώνει και μας αγχώνει, είναι επίσης από μόνος του, ένας ετερογενής χώρος...ζούμε μέσα σε ένα δίκτυο σχέσεων” (1986: 83), ορίζοντας τον χώρο ως τόπο συμβάντων, εντός του οποίου ο άνθρωπος πραγματώνεται, αλλά και ως δυναμικό δίκτυο.

Από την άλλη ο Θριφτ (Nigel Thrift) συμπληρώνει το μετέωρο του Φουκώ αναφέροντας ότι ο χώρος αποτελεί ευμετάβλητη πολυεπίπεδη δομή, που ρέπει προς δεδομένα συγχρονικότητας και διαχρονικότητας: “ο χώρος ως το αποτέλεσμα μιας σειράς εξαιρετικά προβληματικών προσωρινών συμβάσεων, που διαιρούν και συνδέουν πράγματα σε διαφορετικά είδη κατηγοριών, τα οποία σταδιακά αποκτούν ένα νόημα που τα καθιστά διατηρήσιμα και ανθεκτικά” (2003: 95-107).

Ενώ η Μάσεϋ (Doreen Massey) μέσω μιας βιωματικής ποιητικής και νοηματικού εμπλουτισμού αναφέρει: “Σκέφτομαι την έννοια του ‘χώρου’ εδώ και πολύ καιρό. Αλλά συνήθως την προσεγγίζω έμμεσα, μέσω άλλου είδους ενασχολήσεων. Τους αγώνες ενάντια στην παγκοσμιοποίηση, τις πολιτικές του τόπου, τα ερωτήματα περί περιφερειακής ανισότητας, την επαφή με τη ‘φύση’ καθώς περπατώ στους λόφους, την πολυπλοκότητα των πόλεων...έχω πεισθεί ότι οι σιωπηλές παραδοχές που κάνουμε για το χώρο είναι σημαντικές και ότι ίσως θα ήταν παραγωγικό να σκεφτόμαστε το χώρο με διαφορετικό τρόπο” (Massey, 2005: 11). Ενώ σε μιά πρότερη εργασία της αναφέρει “Ο ‘χώρος’ ίσως ανακαλεί το βασίλειο των νεκρών ή το χάος της συγχρονικότητας και της πολυπλοκότητας. Ίσως ακόμη χρησιμοποιείται σε σχέση με τα συγχρονικά συστήματα των στουκτουραλιστών ή καλείται να απεικονίσει το χώρο των ν διαστάσεων της ταυτότητας” (Massey, 1994: 10). Η Massey με τον παραπάνω ορισμό μας ανοίγει διάπλατα ένα παράθυρο προς τις ν διαστάσεις μιας κβαντικής ανάγνωσης του χώρου. Αναγνωρίζει την πολυπλοκότητα και το πολυδύναμο του χώρου σαν κυρίαρχα συστατικά μιας υπερδυναμικής εξίσωσης με αδιαμφισβήτητα παράγωγα τη δημιουργία και εξέλιξη.

Ο χώρος μας αποκαλύπτεται δηλαδή ενεργητικά και διαδραστικά. Ως μια οντότητα ενεργειακά φορτισμένη, διαδικτυακά πολύπλοκη, ζωντανή, με άγνωστες πτυχές και ιδιότητες πέρα από τον πεπερασμένο αριθμό τρία. Είναι σημαντικό συστημικά και μεθοδολογικά να συνθέσουμε τα ιδανικά εκείνα

πρίσματα, στο μέτρο του δυνατού και του παρόντος, που θα μας επιτρέψουν να διαφωτίσουμε γνωσιολογικούς τόπους αντίληψης και σύνθεσης του ανθρώπινου νου.

Η αντίληψη του χωροχρόνου και η αναίρεσή της

Υπό το πρίσμα της κλασικής φυσικής επιστήμης και γεωμετρίας ο φυσικός χώρος ορίζεται συχνά με τρεις γραμμικές διαστάσεις (μήκος, πλάτος, ύψος), ενώ οι σύγχρονοι φυσικοί τον θεωρούν αδιαίρετο με το χρόνο, ως μέρος ενός τετραδιάστατου συνεχούς, το χωροχρόνο. Οι τέσσερις διαστάσεις του χωροχρόνου καμπυλώνονται, μεταβάλλονται αντιστρόφως ανάλογα, στοιχειοθετούν δίκτυα δυνάμεων σε μια κοινή θάλασσα ενέργειας, τόσο κοινή και προαιώνια, που φέρει κοσμολογικές μνήμες n διαστάσεων από τις απαρχές του σύμπαντος. Κατά πόσο όμως η σύγχρονη θεώρηση (θετική και κοινωνική) του χώρου αντιλαμβάνεται και ενσωματώνει αυτά τα διαχρονικά χωρικά φορτία;

Η κοσμολογική αναίρεση

Ως η αυτοθεωρούμενη κορωνίδα της δημιουργίας επί της γης στο απόγειο της εξελικτικής και τεχνολογικής μας φάσης, στον τεχνητό χρόνο του εικοστού πρώτου αιώνα βάσει της γέννησης του Ιησού ως θεανθρώπου, το μόνο που έχουμε καταφέρει ως ανθρώπινο είδος να ψηλαφίσουμε, ιχνηλατώντας αντιληπτικά, είναι το 4% της ύλης του σύμπαντος. Το υπόλοιπο δυσθεώρατο 96% εντάσσεται σε μια παντελώς άγνωστη σφαίρα την οποία μόνο πολύπλοκα μαθηματικά μοντέλα/εξισώσεις θεωρητικής φυσικής έχουν ορίσει αρνητικά και την οποία έχουν ονοματίσει σκοτεινή ύλη και σκοτεινή ενέργεια. Αξίζει αναφοράς και ανάλυσης αυτή η γλωσσολογική επιλογή του επιστημολογικού εικοστού αιώνα για κάτι που μας περιβάλλει και μας ορίζει αλλά δεν ελέγχουμε, ως κάτι σκοτεινό και απόμακρο, που κατά γλωσσική κατεύθυνση

οφείλει να γεννά φόβο και να μην εμπεριέχεται στα ‘φωτεινά’ σενάρια ερμηνείας του θαυμαστού μας κόσμου. Διότι ακόμη δυστυχώς, ως φαίνεται, ό,τι δεν μπορούμε να ελέγξουμε πρέπει να το αφορίσουμε, καθαιρέσουμε, υποτιμήσουμε, παραγκωνίσουμε, ώστε να μην διαταράσσει την ουτοπίζουσα μας αρμονία και ισορροπίες. Άσχετα από το γεγονός ότι αποκλείοντας σφαίρες της πραγματικότητας, κόσμους ολόκληρους που μας επηρεάζουν και καθορίζουν άμεσα ή έμμεσα, υιοθετούμε αυτόματα παρωπιδιστικά μοντέλα, στρουθοκαμηλίζουμε ακυρώνοντας την έγερση πολύτιμων ερωτημάτων - αμφισβητήσεων που μπορεί να φωτίσουν σκοτάδια του παρόντος. Και εγείρεται το ερώτημα. Εφόσον δεν δυνάμεθα να αντιληφθούμε καν τις ιδιότητες αυτού του ‘σκοτεινού’ χώρου που μας περιβάλλει, γιατί δηλώνουμε τόσο βέβαιοι για τις νομοτελειακές μας θεωρήσεις στον κριτικό απόηχο της μονόχρωτης θετικιστικής περιόδου; Μήπως θα ήταν πιο δόκιμο να συμπεριλαμβάνουμε συνειδητά και εξόφθαλμα περισσότερους παράγοντες x στις όποιες κριτικές μας θεωρήσεις αφήνοντας χώρο και πιθανότητες στο πέρα του υποκειμενικού και επιστημονικά κοντόφθαλμου, απόλυτα άγνωστο και στην αλληλεπίδρασή μας μαζί του; Και αν δε συμβαίνει αυτό, που δεν συμβαίνει, ως κριτικοί ακαδημαϊκοί του χώρου οφείλουμε να μελετήσουμε, γιατί δεν συμβαίνει αυτό και τι σκοπούς εξυπηρετεί. Σαν μια “έτερη” σπηλιά του Πλάτωνα μας καλεί να την εγκαταλείψουμε, να αντικρίσουμε ένα επόμενο στρώμα αλήθειας και να επιστρέψουμε, ώστε να μετακοινωνήσουμε τη νέα γνώση.

Η κβαντική αναίρεση

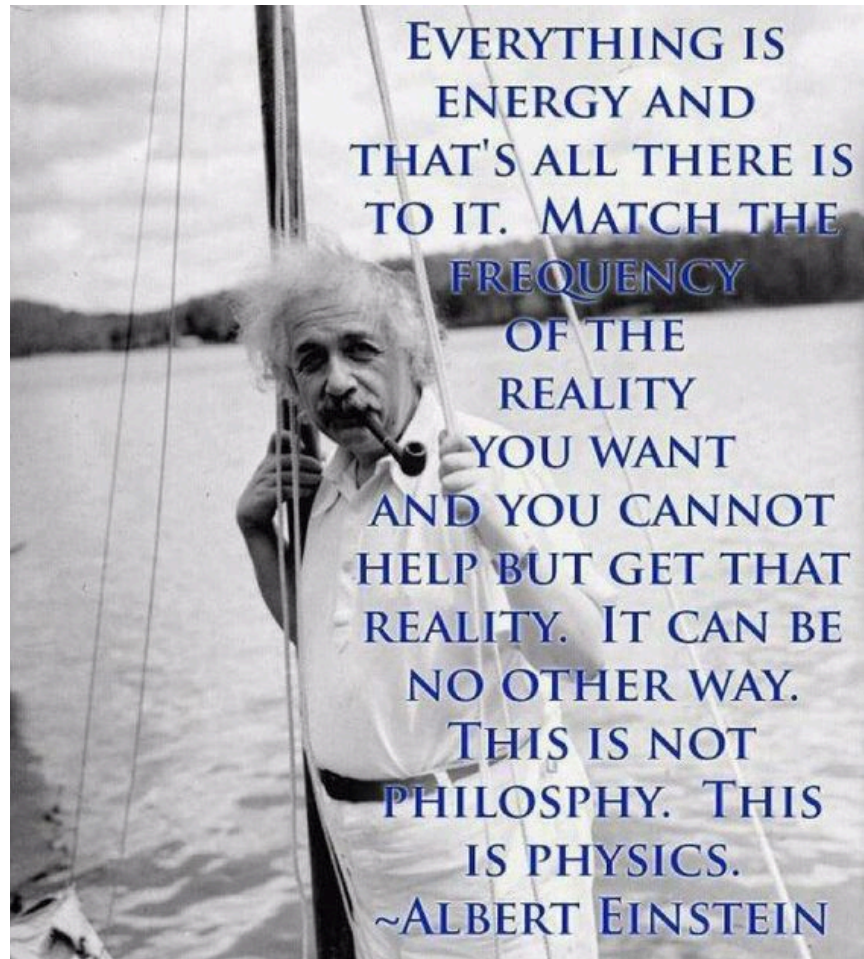
Πέρα από την κοσμολογική διάσταση της μικρότητας μας και της πεισματικής μας άρνησης να αποδεχθούμε το δεδομένο, να συμπεριλάβουμε την υπερδυναμική έννοια του μη-τόπου, υπάρχει και μια ανάλογη δράση στο

επίπεδο ύλης του 4% που αντιλαμβανόμαστε. Αλλά επειδή διαταράσσει και αποδομεί συθέμελα τις κυρίαρχες θεωρίες και νόρμες, το αγνοούμε επίσης

επιδεικτικά, εξοστρακίζοντας το στη σφαίρα της ακανόητης θεωρητικής φυσικής, η οποία όμως, όπως θα αναλύσουμε παρακάτω δεν είναι πλέον καθόλου θεωρητική αλλά άκρως βιωματική και πειραματικά αποδεδειγμένη.

Τι εννοούμε όμως όταν λέμε κυματική φύση και συμπεριφορά της

ύλης; Και πώς αυτό μπορεί να επηρεάζει σε μικρο ή μάκρο επίπεδο τη φυσική πραγματικότητα, τις ιδιότητες του χώρου, του ίδιου μας του σώματος, τις θεωρητικές προσεγγίσεις του κοινωνικού γίνεσθαι;

Όπως και ο ίδιος ο Αϊνστάιν έχει πει “όλα είναι ενέργεια” - “παίξε με τις συχνότητες και μπορείς να διαφοροποιήσεις την πραγματικότητα”.

“Η κβαντική μηχανική αποδόμησε συθέμελα το πλαίσιο της κλασικής μηχανικής καθιστώντας σαν δεδομένο, ότι οι προβλέψεις της επιστήμης είναι εξ ορισμού πιθανολογικές - δεν μπορούμε να προβλέψουμε ποιο σενάριο θα είναι αυτό που πραγματικά θα συμβεί” (Greene, 2011: 9). Σενάρια, πιθανότητες και φαινόμενα, τα οποία δεν αποτελούν μια καινοτόμα παρατήρηση του εικοστού πρώτου αιώνα, αλλά εντοπίζονται, και έχουν περιγραφεί, αιώνες πριν.

Τα δύο εκκρεμή ρολόγια για παράδειγμα, που σε σύντομο χρονικό διάστημα συγχρονίζονται απόλυτα μεταξύ τους με αντίθετες ταλαντώσεις και πρώτος παρατήρησε ο Δανός Christiaan Huygens το 1665!

Είτε η κυματική συμβολή, που παρατηρήθηκε με το πείραμα των δύο σχισμών του φυσικού Τόμας Γιανγκ (Thomas Young) το 1801, το οποίο επιβεβαίωσε την κυματική φύση του φωτός. Το συγκεκριμένο πείραμα (γνωστό και ως πείραμα του Γιανγκ) αποτελεί μια επίδειξη πως τα σωματίδια, είτε ύλης (π.χ. ηλεκτρόνια), είτε ηλεκτρομαγνητικής ακτινοβολίας (φωτόνια), εκδηλώνουν και σωματιδιακή και κυματική συμπεριφορά (Feynman, 1965: 1-8). Καθώς ο παρατηρητής επιχειρεί να δει από ποια σχισμή περνά το κάθε σωματίδιο, αλλοιώνεται η συμπεριφορά που αυτά εμφανίζουν σε σχέση με όταν δεν τα παρατηρεί. Η προσπάθεια παρατήρησης δηλαδή τα κάνει να εκδηλώνουν ιδιότητες ύλης, ενώ όταν δεν τα παρατηρεί εμφανίζουν κυματικές ιδιότητες (Tony and Walters, 2005: 23-39).

Και τα δύο παραπάνω φαινόμενα συμβαίνουν, διότι έχουμε με κάποιο τρόπο μεταφορά ενέργειας, είτε μεταξύ των συστημάτων παρακολούθησης, είτε μεταξύ παρατηρητή και συστήματος. Η ενέργεια υπάρχει, διαχέεται και διαφοροποιεί τη συμπεριφορά της ύλης, του χώρου και φυσικά και των σωμάτων. Και παρόλο που από τις απαρχές της δυτικής Αναγέννησης (βλ. Huygens to 1965) έχουν καταγραφεί επιστημονικά αυτά τα φαινόμενα, η δυτική σκέψη επέλεξε ή οδηγήθηκε να παραβλέψει όλη αυτή την ενεργειακή συμπεριφορά των συστημάτων και να εστιάσει απλά στην ανθρωποκεντρική μηχανιστική επιστήμη.

Τα παραπάνω όμως πειράματα παρατήρησης έχουν επιβεβαιωθεί, αναλυθεί και με πλέον σύγχρονα πειράματα.

Η ομάδα του John Jost κατάφερε να διαπιστώσει την κβαντική διεμπλοκή² (συσχέτιση - entanglement) όχι μόνο σε φωτόνια και ηλεκτρόνια, αλλά σε κάτι πιο δομημένο και μακροσκοπικό, στις κινήσεις δύο ζευγαριών ατόμων. Στα πλαίσια της Φυσικής του Χώρου (Space Physics) με δημοσίευση στο Nature απέδειξε ότι η αλλαγή της συμπεριφοράς σε ένα ζεύγος ατόμων, επηρεάζει τη συμπεριφορά ενός άλλου ζεύγους σε κάποιο απομακρυσμένο σημείο στο χώρο (Jost et al, 2009: 683-685). Το συγκεκριμένο πείραμα φανερώνει ντετερμινιστική διάδραση ξεχωριστών μηχανικών ταλαντωτών, που αποτελούνται από ζεύγη δονούμενων ατομικών ιόντων και οι οποίοι βρίσκονται σε διαφορετικές τοποθεσίες. Επίσης, αποδεικνύεται η διάδραση μεταξύ εσωτερικών δομών του ατομικού ιόντος με ένα απομακρυσμένο μηχανικό ταλαντωτή. Τα αποτελέσματα αυτά καταδεικνύουν ξεκάθαρα ότι η κβαντική διάδραση διεισδύει και διαχέεται στον κλασικό κόσμο.

Προέκταση της κβαντικής διεμπλοκής, με την προϋπόθεση πως συνέβη η μεγάλη έκρηξη (Big Bang) που οδήγησε στη δημιουργία του σύμπαντος, είναι πως τα πάντα, αφού δημιουργήθηκαν μαζί, είναι ακόμα συνδεδεμένα μεταξύ τους. Αποτελούν ενεργειακά παρακλάδια ενός και μόνο πανάρχαιου δέντρου ζωής. Έτσι, ο χώρος εμφανίζεται σαν ένα κατασκευάσμα, που δίνει απλά την ψευδαίσθηση πως υπάρχουν αυτόνομα, διακριτά σωματίδια και σώματα. Υπό την έννοια αυτή, η κβαντική διεμπλοκή καταρρίπτει την εμπειρία του ανθρώπου για τον χώρο.

Πέρα όμως κι από αυτή την άπειρη διάδραση στο χώρο, υπάρχει και η αδιάρρηκτη σχέση μεταξύ παρατηρητή-παρατήρησης και διαφοροποίησης των παρατηρούμενων φαινομένων, τόσο σε φυσικό όσο και σε κοινωνικό επίπεδο. Πρώτος ο Bohr (Niels Bohr) θεωρώντας τις θεματικές της φυσικής και της

---

² Η κβαντική διεμπλοκή είναι το φαινόμενο, κατά το οποίο δύο σωματίδια όπου δημιουργούνται μαζί (για παράδειγμα δύο ηλεκτρόνια) μένουν σε κατάσταση διεμπλοκής μεταξύ τους, ασχέτως του χώρου που μεσολαβεί πλέον από το ένα στο άλλο. Αν σταλεί το ένα από τα δύο στο άλλο άκρο του σύμπαντος και συμβεί κάτι σε οποιοδήποτε από τα δύο, το άλλο αντιδρά ακαριαία. Έτσι, φαίνεται είτε πως η πληροφορία μπορεί να ταξιδέψει με άπειρη ταχύτητα, είτε πως στην πραγματικότητα τα δύο αντικείμενα βρίσκονται ακόμα σε «επαφή», σε σύνδεση μεταξύ τους, σε κατάσταση διεμπλοκής. Η κβαντική διεμπλοκή είναι υπαρκτό φαινόμενο και παρατηρείται σε πειράματα, όχι μόνο στο μικρόκοσμο, αλλά και σε μεγαλύτερες κλίμακες.

φιλοσοφίας αδιαίρετες και ασκώντας κριτική στην επίσημη επιστημολογία, εναντιώθηκε στις νευτώνειες αρχές και καρτεσιανές διακρίσεις περί αντικειμενικότητας. Μιλώντας για την επαληθευόμενη και πειραματικά αναπαραγόμενη αντικειμενικότητα του υποκειμενισμού σημείωνε: “από ένα λογικό σημείο προσέγγισης, με τον όρο αντικειμενική περιγραφή καταγράφουμε μόνο μια εμπειρική επικοινωνία, που δεν παραδέχεται αμφισημίες, σ’ ό,τι αφορά την αντίληψη τέτοιου είδους επικοινωνιών (Barad, 2007: 120). Όντας όμως εμπειρική, αναπόφευκτα διαχέεται στη σφαίρα της υποκειμενικότητας, επιτελώντας αυτό που η Barad σε δεύτερο χρόνο ονόμασε μετανθρωπιστική επιτελεστικότητα (posthumanist performativity) (Barad, 2003) συμβάλλοντας στο μη διαχωρισμό φυσικών και κοινωνικών δυνάμεων. Ο Τζων Γουίλερ (John Wheeler) από την άλλη αναφέρει για την Κβαντομηχανική: “Η Κβαντομηχανική μας ανάγκασε να λάβουμε σοβαρά υπ όψιν ότι ο παρατηρητής είναι αναγκαίος για την δημιουργία του Σύμπαντος όπως και το Σύμπαν είναι αναγκαίο για τη δημιουργία του παρατηρητή” (Hawking, 1988: 236). Στην πραγματικότητα, η κοινώς αποδεκτή ερμηνεία της κβαντικής θεωρίας συνεπάγεται ότι όλα τα μακροσκοπικά αντικείμενα που βλέπουμε γύρω μας υπάρχουν σε μια αντικειμενική, ευκρινή κατάσταση μόνο όταν μετρούνται ή παρατηρούνται. Η διαφορά έγκειται στο ότι δεν υπάρχουν σε καθορισμένη μορφή και όχι ότι δεν υπάρχουν καθόλου. Δηλαδή όλα τα πιθανά σενάρια είναι «σε αναμονή», αλλά μόνο όταν γίνει κάποια παρατήρηση κάποιο συγκεκριμένο σενάριο εφαρμόζεται. Τα παραπάνω είναι και σε απόλυτη συμφωνία και με το διάσημο πείραμα με τη γάτα του Schroedinger:

“Κάποιος μπορεί να κατασκευάσει αρκετά γελοίες περιπτώσεις. Μια γάτα κλειδώνεται σε ένα ασάλινο θάλαμο, μαζί με την εξής διάταξη (η οποία βρίσκεται με ασφάλεια εκτός εμβέλειας της γάτας): σε έναν μετρητή γκάιγκερ υπάρχει μια ελάχιστη ποσότητα ραδιενεργής ουσίας, τόσο μικρής, που κατά τη διάρκεια μιας ώρας ένα από τα άτομα διασπάται, αλλά επίσης ισοπίθανα, ίσως και όχι. Αν συμβεί αυτό, ο μετρητής ενεργοποιείται και μέσω ενός διακόπτη (ρελέ) απελευθερώνει ένα σφυρί που σπάει μια μικρή φιάλη με υδροκυάνιο. Αν κάποιος αφήσει αυτό το σύστημα μόνο του για μια ώρα, μπορεί να υποθέσει ότι η γάτα είναι ακόμα ζωντανή, εάν στο μεταξύ δεν έχει διασπαστεί κάποιο άτομο. Η κυματοσυνάρτηση του συστήματος μπορεί να το εκφράσει, αν υπάρχει σε αυτή και η ζωντανή και η νεκρή γάτα (συγχωρήστε μου την έκφραση) αναμεμιγμένες ή διάχυτες εξίσου.

Κλασικά τέτοιες περιπτώσεις απροσδιοριστίας αρχικά περιορισμένες στο ατομικό επίπεδο, μετασχηματίζονται σε μακροσκοπικές απροσδιοριστίες, οι οποίες μπορούν να επιλυθούν με απευθείας παρατήρηση. Αυτό μας εμποδίζει από το να δεχτούμε έτσι αφελώς ένα "θολό μοντέλο" που αναπαριστά την πραγματικότητα. Από μόνο του δεν συμπεριλαμβάνει τίποτα ασαφές ή αντιφατικό. Υπάρχει διαφορά μεταξύ μιας κουνημένης και εκτός εστίασης "out-of-focus" φωτογραφίας και μεταξύ ενός στιγμιότυπου σύννεφων και ομίχλης (Schroedinger, 1980: 124)

Τέλος η αποδεδειγμένη αναγωγή - μεταφορά στο μακρόκοσμο συνεχίζεται με όλο και μεγαλύτερα συσσωματώματα ατόμων και στη ζώντανη ύλη. Φυσικοί στο Πανεπιστήμιο της Βιέννης στην Αυστρία παρατήρησαν το δυισμό κύματος-σωματιδίου και σε ένα βιομόριο για πρώτη φορά. Η ομάδα αυτή αναφέρει επίσης την παρατήρηση της κυματοειδούς συμπεριφοράς σε ένα ακόμα μεγαλύτερο μόριο - ένα φθοριωμένο buckyball (TPP). Το τελευταίο είναι δύο φορές μεγαλύτερο από το προηγούμενος μεγαλύτερο μόριο αναφοράς με χαρακτηριστικό την κβαντική σαν κύμα συμπεριφορά (L Hacker-muller et al. 2003 Phys. Rev. Lett. 91 090408).

Το φαινόμενο της πεταλούδας, έρχεται να συμπληρώσει άλλο ένα κομμάτι του παζλ, βάσει ασυμφωνίας των αρχικών ντετερμινιστικών δεδομένων με τα τελικά πιθανολογικά σενάρια. Διαφορετικές παραλλαγές εκφράζουν ουσιαστικά την ίδια ιδέα: μια απειροελάχιστη μεταβολή στη ροή των γεγονότων οδηγεί, μετά από την πάροδο αρκετού χρόνου, σε μια εξέλιξη της ιστορίας του συστήματος δραματικά διαφορετική από εκείνη που θα λάμβανε χώρα, αν δεν είχε συμβεί η μεταβολή.

Ο όρος χρησιμοποιήθηκε για πρώτη φορά (καταγεγραμμένα) από τον μετεωρολόγο Έντουαρντ Λόρεντζ κατά τη δεκαετία του 1960, όταν μελετούσε, μέσω αριθμητικής επίλυσης σε υπολογιστή, ένα σύστημα διαφορικών εξισώσεων που προσομοίωνε τα καιρικά φαινόμενα ενός εξιδανικευμένου, απλουστευμένου μοντέλου "ατμόσφαιρας". Ο Λόρεντζ παρατήρησε, σχεδόν τυχαία, ότι όταν εισήγαγε στον υπολογιστή του τις τιμές του προγράμματος από μια προηγούμενη εκτέλεση και "έτρεχε" ξανά το πρόγραμμα, τα αποτελέσματα απέκλιναν σημαντικά με την πάροδο του χρόνου από τα προηγούμενα, ώσπου, μετά από έναν "χρονικό ορίζοντα" δεν

είχαν πρακτικά καμιά ομοιότητα. Δεδομένου ότι το πρόγραμμα ήταν ντετερμινιστικό (η ίδια είσοδος έδινε πάντα την ίδια έξοδο, αποκλείοντας φυσικά τις μηχανικές βλάβες), η απόκλιση των αποτελεσμάτων οφειλόταν στο γεγονός ότι τα νούμερα που ξανα-εισήγαγε ο Λόρεντζ είχαν μικρότερη ακρίβεια (λιγότερα δεκαδικά ψηφία) από εκείνα που εσωτερικά αποθήκευε ο υπολογιστής. Ο Λόρεντζ συμπέρανε ότι, στο συγκεκριμένο μοντέλο, και η ελάχιστη ακόμη έλλειψη ακρίβειας είναι καθοριστική - κάτι που αργότερα αποκαλύφθηκε ότι είναι γενικό χαρακτηριστικό μιας ολόκληρης κλάσης συστημάτων, των λεγόμενων χασοτικών.

Κβαντικά συστήματα από τα οποία απορρέουν κβαντικές συνθήκες, δηλαδή κατανομές πιθανοτήτων (probability distribution), οφείλουν να προσεγγίζονται και να περιγράφονται ως συστήματα στο σύνολο τους με αλγοριθμικοπιθανολογικές προεκτάσεις. Υιοθετούν μοντέλα δικτύων και ως τέτοια μπορούν να ορισθούν και αντιπαρατεθούν με άλλου τύπου δίκτυα του μακρόκοσμου, μηχανιστικά ή/και κοινωνιολογικά.

Το ανθρώπινο σώμα

Ο άνθρωπος γεννιέται εννιά μήνες πριν τη θεωρούμενη από τη δυτική κοινωνία γέννησή του και υπαναπτύσσεται από τη στιγμή που γεννιέται, διότι στερείται ερεθισμάτων και απαραίτητων παιδαγωγικών συστατικών, λόγω άγνοιας της ίδιας της φυσικής του υπόστασης. Θεμελιώδη στοιχεία της ταυτότητας και οντολογίας του, δεν του γίνονται γνωστά ποτέ, παραμένουν σε λήθη και λανθάνουσα φάση καθόλη τη διάρκεια της ζωής του. Υπολειπόμενα όργανα που ατροφούν στο περιθώριο της ύπαρξης του Είναι ή στοχευμένη καταστολή ιδιοτήτων και χαρακτηριστικών από κυβερνοδυνάμεις; Μειώνοντας τη δυνατότητα εν τη γενέση της, επιτυγχάνεται η λήθη και ο θάνατος του απροσπέλαστου λόγω αφάνειας, το καθαυτό γεγονός ότι υπάρχει και πώς κάποιος θα μπορούσε να το προσεγγίσει. Είμαστε ενέργεια και περιβαλλόμαστε από ενέργεια σε άμεσο διάλογο και συντονισμό με άλλες ενέργειες από τη στιγμή της σύλληψής μας. Πέρα από τα ζωντανά σώματα

όλα είναι ενέργεια με συγκεκριμένες συχνότητες και δομές. Όλα δονούνται, ταλαντώνονται και υπόκεινται σε νόμους και δυνάμεις, αλλά όχι ντετερμινιστικές και απόλυτες. Μα σε δυναμικά συστήματα με άπειρες αλγοριθμικές αλληλεπιδράσεις παιδιά της θεωρίας του χάους, των παιγνίων, των κβαντικών συμπεριφορών. Η αντίληψη του χωροχρόνου, μόνο με δεδομένα ευκλείδειας γεωμετρίας και κλασσικής φυσικής όχι μόνο αμφισβητείται, αλλά καταρρίπτεται με πειραματικά πλέον δεδομένα. Η χωρική πραγματικότητα όπως την αντιλαμβανόμαστε, αποκαλύπτεται ιδιαίτερα υποκειμενική, πλασματική και φαντασιακή. Έχουμε επιλέξει σαν δυτικός πολιτισμός μια υπεραπλουστευμένη εκδοχή ερμηνείας³, η οποία βολεύει τη ρητορεία του παντοδύναμου ανθρώπου και φυσικά τον έλεγχο με βιοπολιτικές έννοιες μιας κοινωνίας πεπερασμένων συνιστωσών. Όμως οι πλέον σύγχρονες μελέτες αναδομούν τα πρίσματα προσέγγισης και κατανόησης του κόσμου, ώστε να ανοιχτούμε σε ευρύτερες αλήθειες, που με τη σειρά τους θα μας αποκαλύψουν νέες οντολογικές προεκτάσεις, προσδίδοντας ριζικά εξελικτικές δυναμικές σε επιστήμη και κοινωνία.

Το ανθρώπινο σώμα αποτελεί ένα άλλο υπό εξερεύνηση αμφιλεγόμενο πεδίο μεταξύ δυτικών και ανατολικών φιλοσοφιών, ιατρικών επιστημών και θεωρήσεων. Το “όλα είναι ενέργεια” αγκαλιάζει φυσικά και αυτή την επικράτεια εσωτερικών χώρων και πολύπλοκων δομών, διότι πέρα από την εξελιγμένη και υπερεξειδικευμένη κυτταρική δομή κάθε οργάνου, κυριαρχεί μία ασύλληπτη δράση βιοχημικών και ηλεκτρομαγνητικών ενεργειών υπό τη μορφή ενός υπερδικτύου βιοχημικών και ηλεκτρικών συζεύξεων και σημάτων. Κάθε μικρομονάδα του ανθρώπινου οργανισμού υπόκειται σε συχνότητες, συγκεντρώσεις και ωσμώσεις, και βάσει της ευερέθιστης και αναδρώσας φύσης τους, δέχονται, δημιουργούν και ανακατευθύνουν σήματα και ενέργειες με πολλαπλασιαστικούς και παράλληλα αλγοριθμικούς τρόπους, που μόνο με λειτουργίες κβαντικών υπολογιστών (όπως του φανταζόμαστε κατά προσέγγιση) μπορούν να παρομοιασθούν.

---

³Αυτό το σύστημα ή ο τρόπος ερμηνείας και κοινωνίας γεννήθηκε σε συγκεκριμένες ιστορικές συνθήκες, με συγκεκριμένους αφηγητές. Στην πρώιμη μετα-Αναγεννησιακή εποχή, όπου πραγματώνεται μια ευρωπαϊκή επέλαση αποικιοκρατίας, όπου φυτεύεται ο σπόρος της βιομηχανικής επανάστασης και το μοντέλο του λευκού δυτικο-Ευρωπαίου ανάγεται σε εγωκεντρικό και πολιτισμικοκεντρικό πρότυπο αδιαμφισβήτητης υπεροχής.

Ο εγκέφαλος

Ας εξετάσουμε τα κεντρικά όργανα αναφοράς της ανθρώπινης ύπαρξης βάσει εστίασης του δυτικού πολιτισμού, τον εγκέφαλο και την καρδιά και τι δυνατότητες ξεκλειδώνουν οι ιδιότητές τους στα κλάσματα αναφοράς ενέργεια - αλληλεπίδραση, όπως και λειτουργία - δυνατότητα:

“Όπως κάθε άλλο μέρος του σώματος, ο εγκέφαλος αποτελείται από υψηλής διαφοροποίησης κύτταρα, από τα οποία τα πιο σημαντικά είναι οι νευρώνες, των οποίων η λειτουργία είναι να επικοινωνούν μεταξύ τους χρησιμοποιώντας ένα μηχανισμό ο οποίος δεν διαφέρει από έναν ηλεκτρικό διακόπτη (on-off). Έχει υπολογιστεί ότι ο εγκέφαλός μας αποτελείται περίπου από ένα δισεκατομμύριο νευρώνες... Όμως, αυτό που κάνει τον ανθρώπινο εγκέφαλο πραγματικά περίπλοκο είναι ο τρόπος που συνδέονται οι νευρώνες του. Οι νευρώνες σπάνια σχηματίζουν συνδέσεις μεταξύ τους ένας προς ένα, αλλά διαθέτουν ένα μεγάλο αριθμό αξονικών απολήξεων, οι οποίες προβάλλουν σε πολλούς άλλους νευρώνες. Επιπλέον, ο κάθε νευρώνας έχει περίπου 10.000 συνάψεις (= ένα μικρό κενό στο αξονικό άκρο και το άκρο του υποδοχέα). Αυτό σημαίνει ότι για 1 δισεκατομμύριο νευρώνες μπορούν να υπάρξουν 100 τρισεκατομμύρια συναπτικές συνδέσεις στον ανθρώπινο εγκέφαλο, και σ’αυτές τις περιοχές πραγματώνεται η αξιοθαύμαστη ικανότητα του εγκεφάλου να επεξεργάζεται πληροφορίες” (Wickens, 2005: 2)

Όμως πέρα από τον κρανιακό εγκέφαλο υπάρχουν και μια σειρά από άλλους μικρότερους εγκεφάλους, άλλοτε επεξεργαστικούς, άλλοτε αισθητηριακούς με εξίσου θαυμαστές ιδιότητες, που όλοι μαζί συνθέτουν την διαρκώς παλλόμενη δομή του ανθρώπινου σώματος.

Ως δεύτερο οργανικό σημείο αναφοράς εμάς θα μας απασχολήσει η καρδιά, κι αυτό διότι έχει αισθητηριακές και αυτόνομες δομές, που σε κάποιες περιπτώσεις ξεπερνάνε και αυτές του εγκεφάλου.

Η καρδιά

Η ιδέα ότι οι άνθρωποι πέρα από τα ξεκάθαρα σήματα επικοινωνίας αλληλεπιδρούν μεταξύ τους και με ανταλλαγή ενέργειας κάποιου τύπου, έχει απασχολήσει πολλούς ανθρώπους, πολιτισμούς και πεδία επιστημών. Από την έννοια της ψυχολογίας, της διάθεσης, της προβολής, της προκατάληψης, έως τη μεταφυσική (το άγνωστο της φυσικής) διάσταση, αυτή την ενεργειακή διάδραση η δυτική επιστήμη την έχει αντιμετωπίσει με ιδιαίτερη καχυποψία εξαιτίας της έλλειψης απτών αποδείξεων που θα μπορούσαν να εξηγήσουν τη φύση αυτής της ενέργειας ή πώς θα μπορούσε αυτή να συμμετέχει / συμβάλλει στην ανανοηματοδότηση της ανθρώπινης συνύπαρξης, όπως και τη θέση του ανθρώπου στο χώρο. Αλλά νέα πεδία ερευνών καταρρίπτουν μύθους και στεγανά, ανοίγοντας “έτερους” ορίζοντες κατανόησης. Στα πλαίσια πολλών ακαδημαϊκών ιδρυμάτων και ερευνών, όπως και αυτό του Heartmath⁴ (HMI) διαπιστώνουμε ότι:

Το γεγονός ότι η καρδιά παράγει το ισχυρότερο ηλεκτρομαγνητικό πεδίο του ανθρωπίνου σώματος, σε συνδυασμό με ανακαλύψεις ότι το πεδίο αυτό ενισχύεται ανάλογα με συναισθήματα, σκέψεις και προβολές μας ενθάρρυνε να ερευνήσουμε τη δυνατότητα το πεδίο αυτό που δημιουργείται από την καρδιά, να συμβάλλει σημαντικά σ' αυτή την ανταλλαγή ενέργειας. Στα αποτελέσματα των πειραμάτων μας παραθέτουμε αποδείξεις ότι η ανταλλαγή

⁴ Το Ινστιτούτο Heartmath χρησιμοποιεί τεχνολογία που έχει αναπτυχθεί από δωρεές ιδιωτών, αλλά και διάφορους άλλους οργανισμούς και ιδρύματα, ενώ οι έρευνες και τα αποτελέσματά τους ελέγχονται και δημοσιεύονται σε πλήθος ερευνητικών περιοδικών (peer-reviewed journals).

ηλεκτρομαγνητικής ενέργειας που παράγεται από την καρδιά συμβαίνει όταν οι άνθρωποι αγγίζονται ή βρίσκονται σε κοντινή απόσταση. Τεχνικές ενίσχυσης σημάτων χρησιμοποιήθηκαν για να δείξουμε ότι το σήμα ηλεκτροκαρδιογραφήματος (ECG) του ενός καταγράφεται στο ηλεκτροεγκεφαλογράφημα (EEG) του άλλου ατόμου, καθώς και σε άλλα σημεία του σώματός του. Το σήμα ενώ είναι ισχυρότερο όταν τα άτομα βρίσκονται σε επαφή, διαπιστώνεται ανιχνεύσιμο και όταν τα υποκείμενα βρίσκονται σε απόσταση μεταξύ τους (Pribram, 1998: 359-379).

Γνωρίζουμε πλέον ότι οι καρδιακοί ρυθμοί επηρεάζουν την ικανότητα του εγκεφάλου να επεξεργάζεται πληροφορίες και ότι η καρδιά διαθέτει 40.000 αισθητικούς νευρώνες που σχετίζονται με μετάδοση πληροφοριών στον εγκέφαλο. Οι δομές αυτές αναπτύσσονται προεγκεφαλικά κατά την εμβρυική ανάπτυξη και τόσο πολύπλοκες, ώστε το νευρικό σύστημα της καρδιάς μπορεί να θεωρηθεί ένας μικρός εγκέφαλος (Armour, 1991). Ο καρδιακός εγκέφαλος, όπως ο κανονικός εγκέφαλος, διαθέτει ένα υπεραναπτυγμένο δίκτυο από νευρώνες, νευροδιαβιβαστές, πρωτεΐνες και υποστηρικτικά κύτταρα.

Το HMI τρέχει επίσης ένα ειδικό πρότζεκτ το Global Coherence Initiative (GCI), το οποίο αποτελεί ένα συνεργατικό επιστημονικό έργο με στόχο να μελετήσει τη διασύνδεση/συσχέτιση μεταξύ όλων των έμβιων συστημάτων, όπως και με το μαγνητικό πεδίο της γης. Ένα από τα εργαλεία του είναι και το Σύστημα Καταγραφής Παγκόσμιας Συνοχής (Global Coherence Monitoring System - GCMS) το οποίο χρησιμοποιεί τεχνολογία αιχμής, μια σειρά αισθητήρων μαγνητισμού διασκορπισμένων σε συγκεκριμένα σημεία στον πλανήτη, τα οποία συλλέγουν δεδομένα που καθορίζουν τη σχέση ανάμεσα στη λειτουργία του μαγνητικού πεδίου της γης, τα συλλογικά ανθρώπινα συναισθήματα και συμπεριφορές, καθώς και παγκόσμια γεγονότα. Άλλα πεδία που διερευνά το GCMS περιλαμβάνουν το πως οι αλλαγές στο μαγνητικό πεδίο της γης επηρεάζουν τις λειτουργίες του νευρικού συστήματος ανθρώπων και ζώων, ενώ ο μακρόπνοος επιστημονικός στόχος είναι η συσχέτιση δεδομένων ανθρώπινης συνοχής-συνεκτικότητας τα οποία συλλέχθηκαν από την GCI

κοινότητα με αλλαγές σε διάφορες μεταβλητές όπως κοινωνικό σύνολο, περιβάλλον και υγεία.⁵

Ο Nikola Tesla επίσης είχε αναφερθεί στο έργο του στις ανεξερεύνητες και ανεξάντλητες ενεργειακές ιδιότητες και αλληλεπιδράσεις του πλανήτη, από τα τέλη του 19ου αιώνα. Αλλά επειδή ξεκλείδωνε δυναμικές προσφορές ελεύθερης ενέργειας στην ανθρωπότητα, οι έρευνές του αυτές αποκλείστηκαν και ο ίδιος απομονώθηκε από το κυρίαρχο κεφάλαιο της τότε εποχής με πρώτο τον J.P. Morgan.

Πόσο φαντασιακό όμως είναι το πραγματικό και πόσο πραγματικό το φαντασιακό; Τι είδους ετεροτοπίες αόρατες σε εμάς συνθέτουν δίκτυα που καθορίζουν την υποκειμενικά αντικειμενική πραγματικότητά μας; “όλα όσα βιώνουμε δεν είναι τίποτα άλλο από μία ολογραφική προβολή διαδικασιών που λαμβάνουν χώρα σε κάποια μακρυνή επιφάνεια που μας περιβάλλει” (Greene, 2011:12)

Ετεροτοπίες του φαντασιακού

“Δεν υπάρχει καμία ‘πραγματικότητα’ χωρίς συγκέντρωση ενέργειας, χωρίς εστίαση ή πυρήνα και ακριβώς γι’ αυτό, χωρίς διαλεκτική” [Lefebvre (1974)1991: 399]

Η σφαίρα και οι συνιστώσες του φαντασιακού, εμπεριέχοντας το ρευστό, το μη αποκλείων, το ελευθεριάζων συνθετικό, αγκαλιάζουν τόσο το πραγματικό, όσο και το φανταστικό του χώρου και του σώματος. Συμπεριλαμβάνοντας το άπειρο, φιλοξενούν αυτόματα και κάθε διάσταση του δυνητικού, προσφέροντας ‘χώρο’ για ετεροτοπίες με αποδεκτή και θεμιτή μια άκρως διανυσματική αίσθηση του μέτρου. Η χρήση όμως της έννοιας του μέτρου στη δομημένη ‘πραγματικότητα’ μας, συνήθως έγκειται στο να περιορίζει διαιρετικά και όχι να απελευθερώνει με πολλαπλασιαστικό πρόσημο. Ο εγκλωβισμός στο μέτρο ανάλυσης του ανθρώπινου σώματος και του φυσικού

---

⁵ <https://www.heartmath.org/gci/>

χώρου, επεκτείνεται και στην κοινωνική ανάγνωση. Και συνήθως αυτού του είδους το μέτρο υπηρετεί την οριοθέτηση, το/και τους εκτός, τους περιθωριοποιημένους τόπους, τους κατασκευασμένους από τον κυρίαρχο λόγο και τάξη. Στους 'Μετέωρους Χώρους της Ετερότητας' ο Σταυρίδης σε μια κοινωνική αναφορά του φαινομένου έχει γράψει:

“Αν τα όρια του πραγματικού επιβλέπονται από κοινωνικές ρυθμίσεις και εγχαράξεις, οι μετέωροι χώροι της ετερότητας μπορούν τούτα τα όρια να τα διαρρήξουν. Οι χώροι αυτοί συμβαίνουν μάλλον παρά υπάρχουν.. Ιδρύονται ως περάσματα, ως χώροι σύγκρισης, ως σχέσεις διάβασης και επίσκεψης από το οικείο στο έτερο. Γι' αυτό μπορούν να φέρνουν σε επαφή διαφορετικές επικράτειες της εμπειρίας, της φαντασίας και της μνήμης, οι οποίες αποκτούν ιστορία και σημασία ανάλογα με εκείνους που τις κατοικούν” (2010: 287)

Η ουσία του 'συμβαίνουν' ορίζει το φαντασιακό ως προβολή και επίσκεψη σε πολλαπλές ταυτόχρονες ετεροτοπίες συμβάντων εξίσου πιθανών. Και τόσο κβαντικά αληθινών, που συνθέτουν μια πιο αληθινή πραγματικότητα, όπου κυριαρχεί το συν της συναντίληψης και της σύνθεσης. Όπου παρατηρούνται φαινόμενα παράγωγα του συν, φαινόμενα συντονισμού, συγχρονισμού, συνεξέλιξης.

Ο Φουκώ διέκρινε τρεις ιστορικές φάσεις εξέλιξης της έννοιας του χώρου σε σχέση με τον άνθρωπο. Από τον ιεραρχημένο χώρο της φυσικής θέσης του Μεσαίωνα (*localisation*), στην ευρύτητα (*etendue*) του 19ου αιώνα με το άνοιγμα στο κοσμολογικό άπειρο από το Γαλιλαίο και τέλος στη σύγχρονη τοποθέτηση στο χώρο (*emplacement*), όπου η θέση στο χώρο προσδιορίζεται από τις σχέσεις γειτονίας μεταξύ σημείων ή στοιχείων (1976: 2). Αναφερόμαστε δηλαδή σε δομές συσχέτισης και εφαιπόμενα ή διευρυνόμενα δίκτυα, τα οποία ακόμα και σήμερα φέρουν νόρμες και αγκυλώσεις βασισμένα σε φαντασιακές προβολές, αυτο- και ετεροκαθοριζόμενες ταυτότητες. Ο Φουκώ δηλώνει ότι ο χώρος σε αντίθεση με το χρόνο δεν έχει γνωρίσει ακόμη την αποαγιοποίηση του, παρά συντηρεί στεγανά και αποκλίσεις. Η διαφορετικότητα των αφηγήσεων για παράδειγμα, μεταξύ του ιδιωτικού και του δημόσιου χώρου, του οικογενειακού και του κοινωνικού χώρου, του

πολιτισμικού χώρου και του χώρου κοινής ωφέλειας, μεταξύ του χώρου αναψυχής και του χώρου εργασίας αποπνέουν μια αποστειρωμένη κανονικότητα και μια επαναληψιμότητα. Κι αυτοί οι χώροι για να ορισθούν/οριοθετηθούν ως διακριτοί απαιτούν άλλους τόπους, σημεία αναφοράς έξω από αυτούς, λίκνα του διαφορετικού. “Υπάρχουν είδη τόπων που βρίσκονται έξω από όλους τους τόπους, ακόμη και αν είναι εύκολο να προσδιοριστεί η τοποθεσία τους. Επειδή οι τόποι αυτοί είναι τελείως διαφορετικοί από όλες τις άλλες θέσεις τις οποίες αντανakλούν και στις οποίες αναφέρονται, θα τους αποκαλώ, σε αντίθεση με τις ουτοπίες, ετεροτοπίες” (Foucault, 1976: 4). Οι ετεροτοπίες ως μέσο προς τις ουτοπίες είναι απόλυτα πραγματικές και συνάμα απόλυτα φαντασιακές. Πραγματικές γιατί κουβαλούν το ρεαλιστικότατο αντίβαρο του δημιουργού τους και φαντασιακές διότι για να το αντέξουν, νοσηματοδοτήσουν και υπερνικήσουν, γεννάνε πραγματικές συνιστώσες του φαντασιακού απ’ όπου ξεπηδάνε δυναμικές και κόσμοι ολάκεροι. Στις πρωτόγονες κοινωνίες είχαμε τις ετεροτοπίες της κρίσης και της άμεσης τιμωρίας του σώματος. Στις σύγχρονες έχουμε τις ετεροτοπίες της απόκλισης, όπου σώματα και πληθυσμοί δεν επιτηρούνται άμεσα, αλλά χειραγωγούνται έμμεσα, βάσει βαθμού απομάκρυνσης από τη νόρμα της κυρίαρχης αφήγησης. Οι χώροι αυτοί του διαφορετικού, φιλοξενούν ανθρώπους που έχουν απωθηθεί, εξοστρακιστεί από το κυρίαρχο κοινωνικό σώμα. Συνθέτουν ετεροτοπίες, όπως τα ψυχιατρεία, τα νοσοκομεία, τις φυλακές, τους οίκους ευγηρίας, τόπους όπου μπορεί να επιτραπεί στο έτερο να υπάρξει περιχαρακωμένο και με ακρωτηριασμένο βαθμό δυναμικότητας. Τόποι οι οποίοι συνδέουν παρατηρητή και παρατηρούμενο μέσω συμβολαίων επιτήρησης στις αρχές του Πανοπτικού.

Η έννοια της ετεροτοπίας εμπεριέχει διανύσματα χρονικοτήτων και χρονισμών, όπου το μετέωρο συναντά το άχρονο, όπου παράλληλα σύμπαντα κοινωνικής ταυτότητας γεννιούνται και αλληλεπιδρούν δημιουργώντας τις δικές τους δυναμικές. Το φαντασιακό γιγαντώνεται ως ανάγκη έκφρασης και απόδρασης από τις αλλότερες αυτές χωροχρονικές παρενθέσεις, ως διέξοδος και πηγή ταυτότητας, για να εξισσοροπήσει τις ασυμμετρίες του πραγματικού.

Η Ουτοπία και ο Έτερος περί ου ο λόγος φαντασιακός τόπος

Οι Ετεροτοπίες αναδύονται ως διαστάσεις αναπαραστάσεων της φαντασιακής σχέσης των ατόμων, με προσλαμβάνουσες πραγματικότητες τις πραγματικές συνθήκες της ύπαρξής τους. Αποτελώντας το φυσικό χώρο δράσης του έτερου, οι κάτοικοί τους ονειρεύονται και στοχεύουν σε Ουτοπίες, ορίζοντας όμως και μετέωρους τόπους αυτοαναφοράς.

Το φαντασιακό του χώρου αυθύπαρκτα βρίσκεται σε άμεση διαλεκτική με την έννοια της ουτοπίας, όπως και με τη φασματική της προέκταση ως το άλλο δυστοπικό άκρο. Στην ετεροτοπική αυτή μεσόφαση το φαντασιακό του ατόμου και του σώματος δηλώνει παρόν σε μια άλλου επιπέδου διάδραση, συνήθως υποσυνείδητη, με το ουτοπικό των δυνατοτήτων.

“Ξεκινώντας με το έργο αναφορά, την Ουτοπία του Τόμας Μόρ (1516) υπήρξε μία συνεχής ανταλλαγή ενεργειών ανάμεσα σε φαντασιακές κοινότητες της αφηγηματικής ουτοπίας και των φαντασιακών κοινοτήτων του έθνους κράτους, με τις πρώτες να παρέχουν έναν από τους πρώτους χώρους διαμόρφωσης συγκεκριμένων σχημάτων και ορίων των δεύτερων. Αυτές οι φαντασιακές κοινότητες αποτελούν έναν ου-τόπο (no-where), όπως ορίζει η ετυμολογία της λέξης ουτοπία, ακριβώς στο βαθμό που ορίζουν έναν τόπο (somewhere) ως πιθανό, προσφέροντας ένα μηχανισμό μέσω του οποίου οι άνθρωποι θα ανακαλύψουν εκ νέου τις κοινότητές τους, όπως και τους τόπους που κατοικούν. Γι’ αυτό η φαντασιακή κοινότητα της ουτοπίας δεν αποτελεί μόνο τρόπο του να φαντάζεσαι την υποκειμενικότητα, αλλά επίσης έναν τρόπο να φαντάζεσαι το χώρο” (Wegner, 2002: 17)

Δυνητικές Ετεροτοπίες

“Η ουτοπική πρακτική είναι που γεννά τις ετεροτοπίες” (Σταυρίδης, 1996:61). Όταν η κυρίαρχη πρακτική αλλάξει μέσω διαφοροποίησης του κυρίαρχου πρίσματος προσέγγισης και αφήγησης, νέες δυναμικές ετερότητες θα

ξεπηδήσουν και νέες δυνητικές ουτοπίες θα γεννηθούν. Η πολλαπλασιαστική αξία και πεμπουσία μιας άλλης (other) ανάγνωσης της πραγματικότητάς μας, ως φαντασιακή πραγματικότητα εφόσον εμπεριέχει το υποκειμενικό, ωθεί τη γένεση ετεροτοπιών στο άπειρο, αφού το κλασσικό πεπερασμένο καταργείται και η καινούρια κβαντική ανάγνωση ορίζεται από το ταυτόχρονα αλγοριθμικό και πιθανολογικά απείρως εκφραζόμενο. Δε συναντούμε στο συνάνθρωπο το τετελεσμένο, αλλά το πολλά υποσχόμενο, το ανεξερεύνητο, την ακατέργαστη πληροφορία και ενέργεια. Κι αυτή η ενέργεια είναι, αποτελεί μιας πρώτης τάξεως ύλη του φαντασιακού που ενώνει και όχι αυτού που διαχωρίζει. Γιατί μια κοινή ενέργεια ως άλλο δομικό συστατικό του DNA, πανανθρώπινο και καθολικό, δεν επιδέχεται διαιρέσεις, κατηγοριοποιήσεις και ελιτισμούς. Αποτελεί κοινό παρονομαστή ισότητας και ισαξίας, συμπληρώνει την οργανική εξίσωση του ανθρώπινου σώματος με άγνωστες μεταβλητές, που μελετώντας και αξιοποιώντας τες, νέες μη-κατηγοριοποιήσεις μπορούν να λάβουν χώρα. Διότι δεν πρέπει να ξεχνάμε ότι ένα κυρίαρχο και “θετικό” χαρακτηριστικό αναγνωρίζεται ως τέτοιο σε ένα συγκεκριμένο περιβάλλον και για ένα συγκεκριμένο παρατηρητή. Σε ένα έτερο περιβάλλον, αλλάζοντας το πρόσημο, όλα αλλάζουν. Για παράδειγμα άτομα που φέρουν τη γονιδιακή μετάλλαξη την υπεύθυνη για τη μεσογειακή αναιμία, όπου δομικά οι αλυσίδες της αιμοσφαιρίνης συνθέτονται ελλιπείς με ότι αυτό συνεπάγεται, είναι πιο ανθεκτικά στην προσβολή ελονοσίας. Γι’ αυτό και σε περιοχές της Ελλάδας όπου υπήρχαν βάλτοι, έχουμε σήμερα υψηλά ποσοστά μεσογειακής αναιμίας, ακριβώς διότι αυτά τα άτομα επιβίωσαν σε αντίθεση με άτομα με “φυσιολογικά” αιμοσφαίρια. Ο συγκεκριμένος γονότυπος δηλαδή έδρασε θετικά στο παρελθόν για την επιβίωση και αναπαραγωγή των ατόμων με “ελαττωματικό” γονιδίωμα. Αναλόγως, αν κάποτε στο μέλλον εντοπίσουμε έναν “ενεργότυπο” (στις ανατολικές φιλοσοφίες υπάρχουν εδώ και χιλιετίες), άτομα που ίσως ωθούνται σε κλασσικές φουκωικές ετεροτοπίες, βλέπε οίκους ευγηρίας, ψυχιατρεία, θα μπορούσαν να αποδειχθούν εξίσου ικανά, αν όχι ικανότερα, δεδομένου ότι άλλες ικανότητές τους υπολείπονται, οπότε καλούνται να αναπτύξουν ενέργειες και δεξιότητες, αισθήσεις και διαισθήσεις. Όπως ένα τυφλό άτομο υπεραναπτύσσει την αίσθηση της ακοής, της αφής, του προσανατολισμού και τις λοιπές για να επιβιώσει και να

διαβιώσει στην αποκλεισμένη ετεροτοπία του, στην οποία το εξοστράκισε, καταδίκασε ερήμην του, ο έχων την όραση του άνθρωπος, έτσι π.χ. και οι άνθρωποι της τρίτης ηλικίας με ομολογουμένως περίσσευμα συσσωρευμένης εμπειρίας και συναισθημάτων θα μπορούσαν να αποτελέσουν ικανότατα άτομα με πλούσια συνεισφορά στο υπόλοιπο κοινωνικό σύνολο. Άλλωστε σε άλλες εποχές και πολιτισμούς οι γέροντες και γερόντισσες αποτελούν-σαν σημαίνοντα πρόσωπα που έχαιραν εξαιρετικής αναγνώρισης και σεβασμού.

Μια άλλη κατηγορία ατόμων με ιδιαίτερη “ενέργεια”, που αξίζει να αναφέρουμε διότι συνδέεται άμεσα και με το εκπαιδευτικό σύστημα είναι τα άτομα με ADHD (ΔΕΠΥ - Διαταραχή Ελλειμματικής Προσοχής και Υπερκινητικότητας), τα λεγόμενα και ως υπερκινητικά άτομα. Επειδή σε πρώτη ανάγνωση διακρίνονται και χαρακτηρίζονται απροσάρμοστα, ανυπάκουα, άτακτα (πάντοτε με τα ισχύοντα κριτήρια αφήγησης) καταπιέζονται, γνωρίζουν την άρνηση και την απαξίωση και με τον ένα ή άλλο τρόπο ωθούνται στο περιθώριο. Στο *Αποικώντας το Μέλλον* όταν ο Dr Frankenstein συναντά το δημιούργημά του τον Frankenstein το τέρας ισχυρίζεται ότι δεν γεννήθηκε τέρας, αλλά ότι κατέληξε εγκληματίας και τέρας μόνο αφότου εγκαταλείφθηκε από τον δημιουργό του, εξαιτίας της εμφάνισής του (Stapleton, 2015:120)... Όταν όμως άλλαξε το πρίσμα εξέτασης και υπήρξε διεύρυνση του φακού και διάγνωση και παράλληλα θέληση από το υπάρχον εκπαιδευτικό σύστημα να τα συμπεριλάβει δημιουργώντας χώρο και χρόνο γι’ αυτά, τότε η Ετεροτοπία Τους ενσωματώθηκε στην Ουτοπία Μας. Άρα η ουσία δεν βρίσκεται στο ότι δεν υπήρχε κάτι δυναμικό εκεί εξ αρχής - αναξιοποίητο και εγκαταλελειμμένο στη μοίρα του - αλλά ότι το κυρίαρχο σύστημα αρνούσαν να το αγκαλιάσει, ακυρώνοντας παράλληλα και ένα πολυδύναμο σύνολο ανθρώπων. Το ίδιο ισχύει με ανθρώπους με σύνδρομο Down - έχουμε πλέον πανεπιστημιακής εκπαίδευσης με παραδοχή των ιδίων ότι από τη στιγμή που τους αναγνώρισαν ως ίσους - ισοδύναμους, το μόνο που έπρεπε να αφιερώσουν ήταν πολλαπλάσιες ώρες διαβάσματος για να αφομοιώσουν ύλη σε σχέση με τους “φυσιολογικούς”. Πρόκειται για θέμα αποδόμησης κοινωνικών νορμών και κοινωνικής ένταξης. Το ίδιο με τα αυτιστικά άτομα με μειωμένη συναισθηματική νοημοσύνη EQ (emotional quotient) αλλά αυξημένη νοητική IQ (intelligence quotient), ή και άλλες ιδιαίτερες

κατηγορίες ατόμων με διαφοροποιημένες προτιμήσεις και προσανατολισμούς, όπως ομοφυλόφιλοι, circus freaks κτλ.. Η ιστορία μας μέσω των πρισμάτων της, βρίθει παρωπιδισμών και εθελουφλισμών, αλλά κάθε φορά ανεξαιρέτως που τα παραμέρισε βγήκε κερδισμένη, πιο ολοκληρωμένη και πλούσια.

Τα άλματα προόδου σε κάθε πρόσωπο της φύσης συμβαίνουν όταν το διαφορετικό με τον κυρίαρχο λόγο, αγκαλιάζει το μειονοτικό διαφορετικό. Όταν η φυσική επιλογή έχει στη διάθεσή της μια άπειρη παλέτα διαφορετικότητας και ετεροτοπιών για να ζωγραφίσει, τότε συμβαίνουν θαύματα. Αντίθετα, όταν περιορίζεται εγωιστικά σε μετρημένες επιλογές, τότε μόνο σε δεδομένα συρρίκνωσης, αδιεξόδων και ακρωτηριασμών οδηγούμαστε. Ο πλουραλισμός υγιών ετεροτοπιών, απουσία αυταρχικών, έχει την ευλογία και πλεονέκτημα να συνθέτει βάσει χώρου, χρόνου και έμπνευσης και όχι βάσει υλικών. Το πολλαπλασιαστικό ανάγεται εκθετικά και όλα ανα- και αυτοδημιουργούνται με φανταστικούς ρυθμούς παράγοντας τις δυναμικές που θα μας επιτρέψουν να αντιμετωπίσουμε με αισιοδοξία και πιθανότητες το άγνωστο. Το κοσμολογικά και μικρο- άγνωστο της σκοτεινής ύλης και ενέργειας ή και το άγνωστο της ψυχοπνευματικοενεργειακής μας υπόστασης.

Οι παράλληλες αυτοετεροτοπίες του Deleuze

Στην κοινωνικοφιλοσοφική θεώρηση του ζώντα χώρου πέρα από τις νόρμες και τις απόλυτες τιμές, υπήρξαν φωτισμένα πρόσωπα που επένδυσαν όλη τους τη ζωή στην αποδόμηση ενός στείρου πραγματισμού και στην εξύμνηση ενός πολυδύναμου φαντασιακού. Ενός όμως βαθιά φιλοσοφημένου και βιωματικού φαντασιακού, που δεν επαναπαύεται και αναζητά διαρκώς τα άλλα - έτερα όρια, της επαναγονιμοποίησης του πνεύματος, των αυξανόμενων βαθμών ελευθερίας. Η γνωσιολογική εντροπία πάντα υπηρετεί τη φαντασιακή ουτοπία, μετατρέποντας τη διαίρεση σε πολλαπλασιασμό βάσει επιλογής. Χαρακτηριστική ενσάρκωση αυτής της φιλοσοφίας υπήρξε ο Gilles Deleuze, γάλλος φιλόσοφος, ανανεωτής της σκέψης του κοινωνικού χώρου, εραστής

της ζωής και της τέχνης. Ο Deleuze “..αναζητούσε πάντα δημιουργικές αναμετρήσεις με κείμενα, πίνακες, μουσική, ταινίες, βιβλία, συνθήκες και συμβάντα..με απώτερο σκοπό να αποξενώνεται από τον εαυτό του” (Hubbard, 2011: 105). Σαν ένας σύγχρονος Kandinsky (βλ. Concerning the Spiritual in Art) ορμώμενος από τη διαίσθηση και τη φαινομενολογία, συγκεράζοντας το αφηρημένο με το ορθολογιστικό, επένδυε το Είναι στο φαντασιακό, πετυχαίνοντας έτσι την προσωπική (αυτο)αποκαθήλωση και υπέρβαση. Επιδιώκοντας αυτή την απόσταση, ξεκλείδωνε άλλες οπτικές, βάσει λειτουργίας του εαυτού του, αναπαριστώντας έτσι έναν παράλληλο εαυτό, ενεργοποιώντας έναν έτερο χώρο, όπου έβρισκαν γόνιμο έδαφος ιδιότητες και δυνατότητες Ετερότητας. Μια ρεαλιστική σωματοποίηση στα όρια του εαυτού του, ενός παράλληλου σύμπαντος, όπου μια εναλλακτική εκδοχή του εαυτού εκφραζόταν πολλαπλασιάζοντας πιθανότητες και Ετεροτοπίες, τροφοδοτώντας τον πολυπόθητο και πολύπαθο δρόμο προς την Ουτοπία. Προσωπική ή μη, κυτταρική ή οργανική, μονάδα και σύνολο ταυτόχρονα η αναφορά αυτής της δράσης και θεώρησης ανάγεται στο κβαντικό που ριζοσπαστικοποιεί το κλασικό... “Η ριζοσπαστικότητα του Deleuze έγκειται στο να προβληματίζει τον κόσμο (και μέσω αυτού να γεννάται η πιθανότητα ότι κάτι διαφορετικό ίσως συμβεί)” (Hubbard, 2011: 103). Και ακριβώς για να απελευθερωθούν αυτές οι σχάσεις θα πρέπει να υπάρχει αντίσταση στο προσφερόμενο και στο αυτονόητο. Να αποδεχθούμε το άτομο ως φορέα του συνόλου και το αντίστροφο και την αναγωγή αυτής της δυαδικής συνύπαρξης σε πολυδιάστατη ενύπαρξη... “Δεν μας λείπει η επικοινωνία. Αντιθέτως, έχουμε πάρα πολύ από αυτή. Μας λείπει δημιουργία. Μας λείπει η αντίσταση στο παρόν” (Deleuze and Guattari, 1994: 108). Ο Deleuze διακήρυξε με τη στάση ζωής του, μία μετάβαση σε ένα ανατρεπτικό “πράττειν” - “δημιουργείν” τονίζοντας ότι “η φιλοσοφία οφείλει να είναι δημιουργική - οι έννοιες πρέπει να διαρθρώνονται” (Hubbard, 2011: 104). Γι’αυτό ο Deleuze μεταχειρίζεται τις έννοιες ως περιοχές και συμβάντα, φανερώνοντας τη σύνδεση με το τετραδιάστατο του χωροχρόνου και δίνοντας τροφή στον Badiou (Alain Badiou) ως προς τη φύση της πολυπλοκότητας. “Οι αλήθειες είναι πραγματικές πολλαπλότητες με μια σαφώς υψηλότερη “Διονυσιακή” αξία από αυτή που προέρχεται από κάθε είδος φαινομενολογικής σωτηρίας του χρόνου”

αναφέρει ο Badiou (1999: 86). Ο Deleuze υπηρέτησε πιστά μια Φιλοσοφία του Παρόντος (Philosophy of Present), όπου τα νήματα με το παρελθόν και το μέλλον δεν κόβονται, αλλά ενσωματώνονται. Διότι όλα είναι μεταενέργειες της αρχικής ενέργειας που μετασχηματίζεται, μεταμορφώνεται αποκαλύπτοντας τις διαρθρώσεις και το διηνεκές σε ένα και μόνο επίπεδο του αιωνίου τώρα. Απογυμνωμένο από προβολές και ενδύματα το philosophy is present θυμίζει παραπέμποντας άμεσα στο the artist is present της Marina Abramovic, όπου performer και θεατής πομπός και δέκτης μετουσιώνονται πέρα από κάθε παρεμβαλλόμενο μέσο σε ισότιμες οντότητες ανταλλαγής ενέργειας. Αυτή η συν-κοινωνία πεμπουσίας πραγματώνει άπειρα σύμπαντα παράλληλων Ετεροτοπιών.

Το φαντασιακό θεσμικό του Καστοριάδη

Ο Κορνήλιος Καστοριάδης αποτέλεσε πρόσωπο αναφοράς στη φιλοσοφική σκέψη του 20ου αιώνα και συνεχίζει μέχρι σήμερα να ερεθίζει με τους φιλοσοφικούς αφορισμούς, αλλά και επαναθεωρήσεις του. Αναγνωρίζει και καταδεικνύει τη δομημένη τάξη πραγμάτων και επιχειρεί να ενθαρρύνει την αυτονόμηση των υποκειμένων της. Μέσω της επανάστασης προσδοκά στην καθαίρεση του καπιταλιστικο-κομμουνιστικού διπόλου και την εξύψωση των ατόμων και πολιτικοκοινωνικών θεσμών σε μια πιο γνήσια και ουσιαστική σφαίρα του φαντασιακού, με το φαντασιακό ως πιο πραγματικό χωροχρόνο από το θεωρούμενο πραγματικό. Καθονομάζει το θετικιστικό προπέτασμα ως μια κατασκευασμένη ανάγνωση του κόσμου, η οποία έχει καταδειχθεί ιστορικά ως ψευδής και χειραγωγήσιμη με μια στείρα επαναληψιμότητα και από την οποία πρέπει να ξεφύγουμε. Ουσιαστικά διαγράφει, συνθέτει μία πολιτική διάσταση της βιοπολιτικής του Foucault, με τον οποίο ομολογουμένως μοιράστηκαν κοινά οράματα σ' ό,τι αφορά κοινωνικές πρακτικές και θεσμούς αλλά και διαφοροποιήσεις. Ο Καστοριάδης εξελίχθηκε σε σύγχρονο φιλόσοφο μιας σκέψης με κβαντικά χαρακτηριστικά, όπου το φαντασιακό αποτελεί το δυνητικό σύνολο συμβάντων και το πραγματικό μια

συνιστώσα του. Ο ίδιος δηλώνει: “Η σύγχρονη ψευδο-ορθολογικότητα είναι μία από τις ιστορικές μορφές του φαντασιακού” (1981: 232). Εισάγει εδώ την έννοια του ιστορικού χρόνου, αλλά με μια πρόθεση ψευδούς αναφοράς στο παρόν. Αλλά επειδή το φαντασιακό και το παρόν γνωρίζουν μόνο σχετικό χρόνο, διανυσματικά είτε εκτείνονται στο άπειρο, είτε συμπυκνώνονται σημειακά σε στιγμιαίες αλήθειες. Και ως τέτοιες πραγματώνονται ταυτόχρονα και παράλληλες ως σενάρια ενός κβαντισμένου πραγματικού. Έτσι, μιας και ντετερμινιστικά ασταθείς στη βάση της πιθανολογικής κατανομής, χρειάζονται ένα επικοινωνιακό μέσο για να λειτουργήσουν οργανικά υπηρετώντας την ανθρώπινη νόηση και αυτό το μέσο είναι η επινόηση του θεσμικού. “Ο θεσμός είναι ένα συμβολικό δίκτυο, κοινωνικά κυρωμένο, μέσα στο οποίο συνδυάζονται σε μεταβαλλόμενες αναλογίες και σχέση, μία λειτουργική με μία φαντασιακή συνιστώσα” (Καστοριάδης, 1981: 196). Άρα το εφήμερο λειτουργικό αποκτά μια πολιτική ταυτότητα, απαραίτητη για το καθρέπτισμα της ανθρώπινης ύπαρξης. Ένα λειτουργικό που συμπορεύεται, καθώς συνιδρύεται με το συμβατικό χρόνο. “Το κοινωνικό φτιάχεται ως χρονικότητα” (Καστοριάδης, 1981: 311) και ως τέτοια υπάγεται σε μεταβολές ενέργειας και χώρου. Η γέννηση διαρκώς μεταβαλλόμενων στα χαρακτηριστικά τους ετεροτοπιών, στη βάση του $E = mc^2$ καθορίζει συγκροτήσεις συλλογικότητας βάσει επιλογής, υπάγοντας το δίκτυο του κοινωνικού στην τέταρτη διάσταση του χωροχρόνου. “Ο χωροχρόνος (R^4) μέσα στον οποίο ‘τοποθετούμε’ κάθε ‘πραγματικότητα’ - ακόμα και την κοινωνικο-ιστορική ‘πραγματικότητα’” (Καστοριάδης, 1981: 316). Επιπρόσθετα ο Etienne Balibar περί κοινωνίας και φαντασιακού σημειώνει:

“Κάθε κοινωνική ομάδα η οποία αναπαράγεται βάσει λειτουργίας θεσμών είναι φαντασιακή; κι αυτό βασίζεται στην προβολή της ανεξάρτητης ύπαρξης στο πλαίσιο της συλλογικής αφήγησης, στην αναγνώριση ενός κοινού ονόματος, και σε παραδόσεις που διασώζονται σε ίχνη αμνημόνευτου παρελθόντος (ακόμη και αν κατασκευάστηκαν και ενσταλάχθηκαν στο πρόσφατο παρελθόν). Αλλά πάλι αυτό καταλήγει στο ότι κάτω από ορισμένες συνθήκες, μόνο οι φαντασιακές κοινότητες είναι πραγματικές.”

Etienne Balibar, "The Nation Form: History and Ideology" (Wegner, 2002: xii)

Ο Καστοριάδης αναγνωρίζοντας το ασυμβίβαστο ανάμεσα στο συστημικά κοινωνικό και φαντασιακά οντολογικό σημειώνει προφητικά για "Το ζήτημα των σχέσεων ανάμεσα στο 'σύστημα' και το 'γίγνεσθαι' ...

"τέτοια είναι ήδη η κατάσταση στη σύγχρονη φυσική και ιδιαίτερα στην κοσμολογία, όπου η διάκριση μεταξύ 'δομής' και 'γίγνεσθαι' φαίνεται όλο και περισσότερη σκοτεινή, εφόσον η δομή του σύμπαντος συνεπάγεται μια ιστορία - στην οπτική της γενικής θεωρίας της σχετικότητας" (1981: 312). Όπως αναφέραμε παραπάνω η ιστορία αυτή ακυρώνεται, καθώς το βέλος του χρόνου αφενός είναι αμφίδρομο και αφετέρου ο παρατηρητής και αυτό το 'γίγνεσθαι' της παρατήρησης, είναι που πυροδοτούν τη συγκεκριμένη έκρηξη ιστορικότητας. Συνεπώς η ιδεατή σύλληψη του φαντασιακού ως αρχέγονη κοσμική σούπα, από την οποία ξεπηδάνε σύμπαντα ιστορικότητας αναδύεται πιο πραγματική από κάθε θεσμοθετημένη πραγματικότητα εξ ανάγκης, κοινωνική ή μη.

ΘΕΩΡΗΤΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ - Η ΕΝΝΟΙΑ ΤΗΣ ΒΙΟΠΟΛΙΤΙΚΗΣ

Η βιοπολιτική (biopolitics) στο πλαίσιο που έθεσε ο Foucault ή βιοεξουσία (biopower), αναφέρεται στην κοινωνική και πολιτική εξουσία πάνω σε σωματοποιημένα φαινόμενα ζωής είτε σε επίπεδο ατόμου, είτε πληθυσμού. Αναφέρεται δηλαδή στον άνθρωπο ως πολυ-υπόστατη ολότητα και στον χώρο που ορίζει και νοηματοδοτεί αυτός γύρω του, αλλά και εντός του. Αφορά

ενέργειες και διαδρομές σε τόπους άλλους, έτερους που ταλαντώνονται μεταξύ περιθωριοποιημένης και κυρίαρχης αφήγησης.

Ο Foucault υποστήριξε ότι η νεωτερικότητα επέφερε μία αλλαγή στον τρόπο που δρα η εξουσία: “όπου προηγουμένως η κυρίαρχη εξουσία εξαντλούνταν στο δίπτυχο ‘δικαίωμα να σου αφαιρέσω τη ζωή ή σου επιτρέπω να ζήσεις’ - αυτό σταδιακά εξελίχθηκε στο χειραγωγώ τη ζωή σου ή στη δυσχεραίνω έως θανάτου” (1976: 136). Επιπρόσθετα η σύγχρονη εξουσία μεταθέτοντας το βάρος στο ‘παίρνω τον έλεγχο της ζωής σου’, εφαρμόζει τεχνικές ελέγχου και διαχείρισης των φυσικών σωμάτων και των ζώων του πληθυσμού ως είδος, καταγράφοντας μοτίβα γονιμότητας, υγείας και θανάτου ‘μέσα από ένα ολόκληρο σύστημα παρεμβάσεων και συστημικών ελέγχων: μία βιοπολιτική του πληθυσμού’ (Foucault, 1976: 140).

Από την φεουδαρχία στις σύγχρονες πολιτικοκεντρικές διαιρέσεις/το κλασσικό γεωπολιτικό φαντασιακό αναπτύσσεται κεντρομόλα με πυρηνική αναφορά το κράτος. Και το κράτος ως ανακηρυγμένη χωρική επικράτεια, ορίζεται από σύνορα, δημιουργώντας το σαφές και πρόσφορο εκείνο πλαίσιο ώστε να ασκηθούν στοχευμένα, εξουσιαστικά μοτίβα εδαφικότητας. Εδαφικότητα (territoriality), σύμφωνα με τον Sack είναι “η πανίσχυρη γεωγραφική στρατηγική με σκοπό να ελέγχεις ανθρώπους και γεγονότα, ελέγχοντας μια περιοχή” (1986: 5) και αναγνωρίζεται ως μέσο άσκησης κυριαρχίας βάσει διαίρεσης και περιχαράκωσης, ταυτοποίησης και ρύθμισης ροών. Το είδος αυτής της εξουσίας έχει κάθετη διεύθυνση από “πάνω προς τα κάτω” και χρησιμοποιεί το χώρο για να ελέγχει κοινωνικά σύνολα, καθώς “εντός της ίδιας της νεωτερικότητας αναπτύχθηκε μια συγκεκριμένη ηγεμονική πρόσληψη του χώρου και της σχέσης μεταξύ χώρου και κοινωνίας (Massey, 2005: 113). Η γέννηση του καπιταλισμού στην αρχή, η βιομηχανική επανάσταση και η νεωτερικότητα σήμερα, δομήθηκαν συστημικά ώστε να μεγιστοποιήσουν τις ροές και τα κέρδη του κεφαλαίου, παραγκωνίζοντας την έννοια του ανθρώπου ως ύπαρξη και δικαίωμα, την προσφορά εργασίας, τον δίκαιο ισομερισμό, τις σχέσεις και τις ανάγκες της κοινωνίας.

Έθνος-κράτος και Νεοφιλελεύθερη Ρητορική

Η παγκοσμιοποιημένη ανάπτυξη στις ευαγγελικές κοινωνίες των ελεύθερων αγορών και των αυτορυθμιζόμενων συστημάτων, υιοθέτησε και μια ανάλογη ρητορική, όπου ο άνθρωπος απελευθερώνεται και εξυψώνεται ως δρων προσωποποιημένο υποκείμενο σε υπερσυνοριακές κοινότητες. Πιο συγκεκριμένα επαναφέροντας την ιδέα ενός φαντασιακού ρεαλισμού με ουτοπικές ιδιότητες ισχυρίζεται ότι:

- το τέλος της ιστορίας και της γεωγραφίας είναι κοντά. Δηλαδή ο χρόνος σχετικοποιείται, καθώς ο χώρος - τα σύνορα καταργούνται με την εξέλιξη των ανάλογων τεχνολογικών μέσων, ώστε αγαθά και ιδέες να διακινούνται απρόσκοπτα

- η ανθρωπότητα θα ζει σε ένα παγκόσμιο χωριό, ένα μεταμοντέρνο και αποεδαφοποιημένο υπερχώρο, δημιούργημα της παγκοσμιοποίησης, όπου η τυραννία της απόστασης καταλύεται

- οι χώροι των τόπων θα αντικατασταθούν από τους χώρους των ροών
(Castells, 1989)

Όμως καθώς η πραγματικότητα καταλύει τη ρητορική, το όραμα αποδείχτηκε πλάνη με τελείως αντίθετα αποτελέσματα σ' ό,τι αφορά το σκέλος των ισότιμων έμψυχων συμμετεχόντων στην εξίσωση. Διότι στη διάσταση εξυπηρέτησης της οικονομικής απελευθέρωσης, παρατηρείται μία πρωτοφανής επιτυχία, όπου τα "άλλα" σύνορα, κρατικά και μη, ανανοηματοδοτούνται και επανιδρύονται ισχυρότερα από ποτέ, επιτρέποντας ωσμωτικές διευκολύνσεις εξαιρετικά συγκεκριμένων οικονομικών χαρακτηριστικών και ολιγαρχικών κερδοφοριών. Οι διαρκώς διαιρούμενες και υποεξειδικευόμενες ετερότητες δεν περιορίζονται στη σφαίρα των μη προνομιούχων, αλλά φυσικώς διαχέονται, κατηγοριοποιώντας με όρους ισχυρής ιεράρχησης, και στα κλιμάκια της κυρίαρχης μερίδας.

Ποια όμως είναι η συνεκτικότητα, η κοινή αφήγηση του μορφώματος έθνος-κράτος, που συμβάλλει τα μέγιστα στην άσκηση αυτής της εδαφικότητας; Στο *"Η Μορφή του Έθνους: Ιστορία και Ιδεολογία"* (Balibar, 1990) ο Μπαλιμπάρ ασκεί κριτική στις σύγχρονες αντιλήψεις του έθνους κράτους, αποδομώντας έννοιες φυλετικής καθαρότητας, ομοιογένειας και επικράτειας. Ο ίδιος

αναφέρει ότι μελετά τις αντιθέσεις του έθνους κράτους, διότι “συλλογιζόμενοι το ρατσισμό οδηγηθήκαμε στον εθνικισμό, και από τον εθνικισμό στην αβεβαιότητα σχετικά με τις ιστορικές αλήθειες και την κατηγοριοποίηση του έθνους” (1990: 332). Ο Μπαλιμπάρ εγείρει τη θέση ότι είναι αδύνατο να εντοπίσεις τις απαρχές ενός έθνους, ή να αποδείξεις ότι οι σύγχρονοι κάτοικοι που το αποτελούν είναι απόγονοι του έθνους που προϋπήρχε. Καθώς κανένα έθνος-κράτος δεν έχει εθνική βάση, κάθε έθνος - κράτος πρέπει να δημιουργήσει φανταστικές/πλασματικές εθνότητες με σκοπό να προβάλλει συνδετικές δομές στον πληθυσμό του:

“η ιδέα των εθνών χωρίς κράτος, των εθνών ‘πριν’ το κράτος εμπεριέχει μια *de facto* αντίθεση, επειδή ένα κράτος πάντα ορίζεται στο ιστορικό πλαίσιο ενός εθνικού σχηματισμού (όχι απαραίτητα μέσα στα όρια των εδαφών του). Αλλά αυτό το εξελικτικό κενό καλύπτεται από το γεγονός ότι τα εθνικά κράτη, των οποίων η ακεραιότητα υποφέρει από εσωτερικές συγκρούσεις, που απειλούν την επιβίωσή του (περιοχικές συγκρούσεις και ειδικά ταξικές συγκρούσεις), προβάλλουν πέρα από την πολιτική τους ύπαρξη σε μία ‘προϋπάρχουσα’ ‘εθνική’ ή ‘λαϊκή’ ενότητα” (1990: 339)

Η έννοια της ομαδοποίησης και του πληθυσμού, σαν δομή αναφοράς πέρα από το άτομο με τεχνητά κοινά χαρακτηριστικά, εισάγεται. Αν έχεις/σου έχουν μάθει να ορίζεις σύνορα και διαιρέσεις μέσα σου, τότε είναι πιο εύκολο να δεχθείς σύνορα και διαιρέσεις στο χώρο γύρω σου. Στοχεύοντας στο να ελαχιστοποιήσουν αυτές τις περιφερειακές, ταξικές και φυλετικές συγκρούσεις, τα έθνη-κράτη κατασκευάζουν μύθους καταγωγής που δημιουργούν την ψευδαίσθηση μιας κοινής εθνότητας ανάμεσα στα μέλη του. Με σκοπό να δημιουργήσουν αυτούς τους μύθους καταγωγής, τα έθνη κράτη εξωραΐζουν/διαμορφώνουν την ιστορική περίοδο κατά την οποία “σχηματίστηκαν” ώστε να νοηματοδοτήσουν την ύπαρξή τους. Βασικό συστατικό αυτής της ψευδαίσθησης της κοινής εθνότητας αποτελεί και η γλώσσα. Κι αυτό, διότι όσοι έχουν πρόσβαση στο στοιχείο της ομογλωσσίας, αισθάνονται ότι μοιράζονται την ίδια εθνότητα.

Εγείροντας μια άλλη κριτική διάσταση στη θέση που υιοθετεί ο Μπαλιμπάρ αναρωτιόμαστε αν το επίκτητο της γλώσσας και η διαφορετικότητα αποτελούν ποιοτική τροφή της κοινωνικής εξέλιξης. Και η απάντηση μπορεί να

είναι θετική υπό την προϋπόθεση ότι οι εθνότητες δρουν πολυδύναμα και όχι παρωπιδιστικά ακυρώνοντας δυναμικές. Διότι αυτόματα και ταυτόχρονα οι διασπασμένες κοινότητες ορίζουν ετεροτοπίες, οι οποίες ασκούν τη δική τους “αντι-εξουσία” απέναντι στην εξουσία που τις διαμόρφωσε. Η αντίδραση είναι αμφίδρομη και τα παράγωγά της επίσης. Το γεγονός ότι οι εθνότητες είναι επίκτητες και σε καμία περίπτωση γενετικά κληρονομούμενες, τις καθιστά κοινωνικό δημιούργημα και στο θετικό σενάριο απόρροια επιλέξιμων πολιτισμικών στοιχείων.

Ο Μπαλιμπάρ διατυπώνει επίσης τη θέση ότι το ενεργητικό μέσο προς το επίκτητο της ομογλωσσίας είναι το σχολείο και σαν κύριο ίδρυμα αναπαράγει την εθνότητα σαν γλωσσολογική κοινότητα. Η δράση αυτή παράγει μια ισχυρή συνιστώσα κοινής ταυτότητας εκ του μη όντος, αποκλείοντας ταυτόχρονα τους αλλόγλωσσους και συμβάλλοντας στο δίπολο διαίρεσης Εμείς και οι Άλλοι. Βέβαια στη βάση του αμφίδρομου, καλλιεργεί και την αποδοχή της διαφορετικότητας, οπότε τα όρια του Εμείς και οι Άλλοι γίνονται δυσδιάκριτα. Το πλέον σύγχρονο βιοπολιτικό μοτίβο στοχεύοντας σε ένα παγκοσμιοποιημένο πληθυσμό με κοινές ανάγκες, αφορά ένα μεταέθνος με επίσης συγκεχυμένα σύνορα.

Άλλο στοιχείο διαμόρφωσης της κλασσικής εθνότητας μέσω της εδαφικότητας του κράτους αποτελεί και “η εθνικοποίηση της οικογένειας”, το οποίο σημαίνει ότι το κράτος αναλαμβάνει να υλοποιήσει συγκεκριμένες λειτουργίες, που παραδοσιακά πραγματοποιούνταν από την οικογένεια, όπως η ρύθμιση των γάμων και της κοινωνικής ασφάλειας. Η εξουσία αποκτά σταδιακά όλο και πιο διεισδυτικό, επεμβατικό και συγκεντρωτικό χαρακτήρα. Η μεταφορά - παράδοση εξουσιών και παραδοσιακών αρμοδιοτήτων από μικρές ομάδες προς μια κυρίαρχη κεντρική διοίκηση, ενισχύει τον ετεροκαθορισμό, με διακριτικά όρια που θέτονται από την κεντρική διοίκηση προς όφελος των συμφερόντων της. Διαπιστώνουμε άρα, αρχές βιοπολιτικής παρεμβατικότητας και ομαδοποίησης με στόχο πληθυσμούς ακόμη και στις απαρχές σύνθεσης της έννοιας της εθνότητας.

Πληθυσμοί και Πανόπτικον

Στο πλαίσιο της βιοπολιτικής, ο 'πληθυσμός' είναι κεντρικό αντικείμενο μελέτης αποτελώντας “μία ιδέα και πραγματικότητα που είναι απόλυτα μοντέρνα σε σχέση με τη λειτουργία της πολιτικής εξουσίας μετά το Μεσαίωνα” (Foucault, 2007 στο Crampton, 2008: 4). Η έννοια του πληθυσμού στην αστική της διάσταση σχετίζεται με την διακυβέρνηση των πόλεων τα τέλη του 18ου αιώνα, οι οποίες μαστίζονταν από πανδημίες και εγκληματικότητα, κάνοντας την αρρώστια και το θάνατο αναπόσπαστο μέρος της καθημερινής ζωής. Η επίσημη δυτική επιστήμη στηριζόμενη στον παντοδύναμο λόγο της (επιβεβαιωμένο από πολιτικές και θρησκευτικές αρχές) επιχείρησε να επέμβει σε αυτά τα ανεξέλεγκτα γεγονότα που διατάρασαν την κοινωνική ομαλότητα. Με τρόπο ρυθμιστικό τόσο σε ατομικό όσο και συλλογικό επίπεδο, υπηρετώντας εκδηλώσεις θανάτου συγκεκριμένων πληθυσμών, κυρίως των φτωχών και των εργατικών στρωμάτων των πόλεων.

Μέσα σε αυτή τη λογική διαχείρισης της ζωής, ο Foucault εισάγει και ερμηνεύει τον πληθυσμό, ως άθροισμα μεταβλητών που μπορούν να τροποποιηθούν. Ως νούμερα και παραμέτρους, ποσοτικοποιημένης φύσης, που μπορούν να δεχθούν συγκεκριμένες εντολές και αναμένεται να παράγουν συγκεκριμένα αποτελέσματα. Αυτή η βιοπολιτική αντίληψη του πληθυσμού αναφέρεται σε μία ευρύτερη αναγωγική πληθυσμιακή σκέψη (population thinking), βάση του σύγχρονου κλάδου της γενετικής που αναπτύχθηκε στα μέσα περίπου του εικοστού αιώνα με έκφραση και πρακτική αυτής σήμερα τη βιοτεχνολογία και βιομετρική (Τσελεπή, 2016). Το σκεπτικό όλων αυτών στηρίζεται στην αναγνώριση διαφορετικών ειδών πληθυσμών στη βάση μεταβλητών -όπως το γένος, η φυλή/το έθνος, η σεξουαλικότητα, το επίπεδο της φυσικής ή νοητικής ικανότητας, η θρησκεία και η υπηκοότητα- προκειμένου να εκτιμηθούν τα βιολογικά αίτια των παραβιάσεων της νόρμας προκειμένου οι παραβιάσεις/αποκλίσεις αυτές να γίνουν αντικείμενα κατάλληλης διαχείρισης. Ως εκ τούτου, μέσα από την πληθυσμιακή και γενετική οπτική, άνθρωποι και πληθυσμοί, νοούνται ως ένα άθροισμα βιο (γενετικών) πληροφοριών και, σύμφωνα με τους Ahoen κα. αντιμετωπίζονται ως μέσα που “υπόκεινται σε δράση από απόσταση (δηλ. γίνονται διαχειρίσιμοι)

για να παράγουν το επιθυμητό αποτέλεσμα, με όποιο τρόπο και αν αυτό προσδιορίζεται” (2014: 267 στο Τσελεπή, 2016: 97), συνεισφέροντας έτσι σε μία διαιρέσιμη, αποσπασματική και διαχειρίσιμη λογική περιφραξης και επιτήρησης.

Ο Foucault όρισε τη βιοεξουσία ως την “έκρηξη αναρίθμητων και ποικιλόμορφων τεχνικών με σκοπό την υπόταξη των σωμάτων και τον έλεγχο των πληθυσμών” (1978: 139), καθώς και το σύνολο των μηχανισμών μέσω των οποίων “τα βασικά βιολογικά χαρακτηριστικά του ανθρώπινου είδους αποτέλεσαν το αντικείμενο μιας πολιτικής στρατηγικής” (1978: 137), βλέπε νευροπολιτική, βιοψυχολογία, ψυχοφαρμακολογία και πολλούς άλλους κλάδους με μικτό πεδίο μελέτης και εφαρμογών μεταξύ θετικών και κοινωνικών επιστημών, παραμέτρους και συσχετίσεις των οποίων θα αναλύσουμε παρακάτω.

Στη μετακεϋνσιανή εποχή σταδιακά το κοινωνικό κράτος αποδομείται και η δεκαετία του '90 παραδίδει σκυτάλη στη νέα χιλιετία, όπου η πρόνοια σχεδόν εξαλείφεται και πιο ακραίες νεοφιλελεύθερες πολιτικές επικρατούν. Οι νέες μέθοδοι διαχείρισης του πληθυσμού είναι έμμεσες σε επίκληση λόγων και εφαρμογή, με αυξημένες τάσεις ασφαλειοποίησης. Επιτηρώντας και παρεμβαίνοντας είτε στρέφουν τμήματα πληθυσμών το ένα εναντίον του άλλου, είτε αποδυναμώνουν την ισχύ της μονάδας και των μικροδομών της κοινωνίας με απώτερο στόχο την κατάργηση των υπάρχοντων συνόρων και την ανάδυση νέων κατηγοριοποιήσεων. Δημιουργούνται δηλαδή “βολικές” ετεροτοπίες, οι οποίες διευκολύνουν το κυβερνοσύστημα να λειτουργεί απρόσκοπτα. Για τον Foucault η λειτουργία του όποιου ρατσισμού είναι να διαχωρίσει και να εγκαθιδρύσει ιεραρχίες ανάμεσα στις ομάδες του πληθυσμού και να συνδέσει τη βιολογική επιβίωση της μιας ομάδας με το θάνατο (κοινωνικό ή μη) της άλλης. Σ' αυτή την ανάλυση οι εχθροί κατασκευάζονται ως βιολογική απειλή στον κυρίαρχο πληθυσμό παρέχοντας τη δικαιολόγηση στο κράτος να “σκοτώνει” με στόχο να υπερασπιστεί την κοινωνία του. Ο Φουκώ καταδεικνύει, όμως, ότι αυτός ο θάνατος δεν χρειάζεται να επιτευχθεί με άμεσο φόνο, αλλά εξυπηρετείται και με άλλους έμμεσους τρόπους: ‘το γεγονός της έκθεσης κάποιου σε θάνατο, αυξάνει την πιθανότητα του θανάτου για κάποιους ανθρώπους, ή απλά τον πολιτικό

θάνατο, την εκδίωξη, την απόρριψη και ούτω καθεξής' (1997: 256). Αναφερόμαστε δηλαδή σε κατασκευασμένες Ετεροτοπίες με αναπόφευκτες δυστοπικές καταλήξεις για τη συντριπτική πλειοψηφία.

Όπως χαρακτηριστικά υπογραμμίζει ο Padovan (2003: 473), σήμερα η βιοπολιτική χρησιμοποιείται εκτεταμένα για να δικαιολογήσει την εγκληματικοποίηση και το διαχωρισμό των φτωχότερων ομάδων, η παρουσία των οποίων εκλαμβάνεται ως απειλή προς τον πλούτο ή την υγεία των υπολοίπων μελών του πληθυσμού. Ο σκοπός είναι η εκτίμηση και διαχείριση του κινδύνου. Η συλλογή συγκεκριμένων στοιχείων με βιομετρικό προσανατολισμό, όπως φωτογραφίες και δακτυλικά αποτυπώματα, επιτρέπει στο κράτος, αλλά και σε άλλες δομές δημοσίου και ιδιωτικών συμφερόντων, να επιλέξει ποιος μπορεί να ενσωματωθεί στην κοινότητα με δικαιώματα και ποιος πρέπει να εξουδετερωθεί ή να διαχωρισθεί: 'με την αιτιολογία ότι είναι "πολύ πιθανό" αυτοί να διαπράξουν αποκλεινουσες πράξεις, είναι προτιμότερο να λαμβάνονται προληπτικά μέτρα και να οδηγούνται τα άτομα αυτά σε τέτοιο σημείο, ώστε να είναι αδύνατο γι' αυτά να δράσουν εξ αρχής' (Padovan, 2003: 475).

Στο βωμό δηλαδή της αποτροπής ως πιθανότητας, κατασκευάζονται ετεροτοπίες περιθωρίου, στις οποίες μαζικά ωθούνται ή προωθούνται άτομα είτε βίαια, είτε χωρίς καν να το αντιλαμβάνονται, θεωρώντας την πράξη αυτή αυτονόητο μέρος του "φυσιολογικού" (όπως αυτό τους έχει κοινωνηθεί, διδαχθεί) και αναπόφευκτη εξέλιξη, η οποία όμως τους καθηλώνει σε ένα σύνολο και ρόλο από τα οποία πολύ δύσκολα μπορούν να ξεφύγουν. Διότι όπως τους στερήθηκε η δυνατότητα, ως Είναι και ως πράττειν να αντιδράσουν σε πρώτο χρόνο, παρομοίως δρομολογούνται από το κυρίαρχο σύστημα και οι συνθήκες διαίωνισης και συντήρησης του κεκτημένου αποτελέσματος, με απώτερη συνέπεια την όξυνση του φαινομένου σε βάθος, έκταση και ένταση.

Το συγκεκριμένο απόσπασμα από το βιβλίο του Crampton είναι χαρακτηριστικό στη βάση των εννοιών της δυνατότητας και της πιθανότητας:

"Για τον Foucault η βιοπολιτική βασίζεται 'στα αμφίβολα γεγονότα που συμβαίνουν μέσα σε ένα πληθυσμό. Εδώ αμφίβολο σημαίνει ότι οτιδήποτε κάνει ένα άτομο

είναι θέμα τύχης και ότι υπάρχουν ενδεχομενικότητες που θα μπορούσαν να μοντελοποιηθούν από τη θεωρία της πιθανότητας. Η ιδέα της 'κανονικότητας' -ο 'μέσος άνθρωπος'- και η ανάπτυξη της δημογραφίας, των στατιστικών επιστημών και της ανάλυσης κινδύνου έχουν τις βάσεις τους σε αυτόν τον πιθανοκρατικό τρόπο σκέψης” (Crampton, 2009: 118).

Τα έθνη-κράτη τροφοδοτούν ταυτότητες οργανώνοντας πληθυσμούς σε πλαίσια εδαφικότητας, που ορίζονται γεωγραφικά από γραμμές συνόρων. Και για να διατηρήσουν τα κεκτημένα, ώστε να επενδύσουν πάνω τους έχουν εφεύρει δίκτυα κανονικοποίησης. Η υποκειμενικότητα της πληθυσμιακής μεταβλητής υπεισέρχεται μεταβάλλοντας το υλικό και μονοδιάστατο των συνόρων.

Αυτή τη μεταβλητότητα των συνόρων αναγνωρίζει και ο Λάπιντ (Yosef Lapid) αναπτύσσοντας αυτό που ο ίδιος αποκαλεί 'αναλυτική τριάδα σχηματιζόμενη από τις έννοιες των ταυτοτήτων, συνόρων, κανόνων (Identities-Borders-Orders)' - το οποίο αναδεικνύεται σε ένα δυναμικό πρίσμα παρατήρησης της κινητικότητας, ευμεταβλητότητας και αλλαγών στη σύγχρονη παγκόσμια πολιτική σκηνή (Lapid et al., 2001). Για τον Lapid, επίσης η τριάδα του IBO είναι ένα μοντέλο που μπορεί να εφαρμοστεί διαχρονικά, έτσι ώστε μόνο στο πλαίσιο της Βεσφαλιανής γεωπολιτικής προβολής οι 'ταυτότητες' μπορούν να γίνουν αντιληπτές ως εθνικά κράτη, 'σύνορα' με τη στενή έννοια των γραμμών μεταξύ κρατών και 'κανόνες' με όρους διεθνούς δικαστικο-πολιτικού συστήματος των σύγχρονων κυρίαρχων κρατών. Υπό αυτό το πρίσμα επιτρέπεται μια πιο δυναμική προσέγγιση στη θεωρητικοποίηση των παγκόσμιων πολιτικών που προκαλεί τη διττότητα μεταξύ fixity (η συνεχής παρουσία συνόρων μεταξύ κρατών) και flux (η άμεση κατάργηση συνόρων μεταξύ κρατών).

Για τον Anderson (1996), τα σύνορα είναι διττά 'θεσμός και διαδικασία που εγκαθιδρύονται από πολιτικές αποφάσεις και ρυθμίζονται από νομικά κείμενα' και παίζουν κεντρικό ρόλο στη διαμόρφωση παγκόσμιων πολιτικών. Τα σύνορα δηλαδή αναγνωρίζονται ως κατασκευές με συγκεκριμένη προέλευση και προορισμό, καθώς και επίκτητες ιδιότητες, οι οποίες επιδέχονται

τροποποιήσεις και επαναθεωρήσεις, βάσει των νομικών κειμένων που συντάσσονται περί αυτών κατά τόπους και χρόνους.

Ο Άντερσον διαγνώσκει τέσσερις κύριες διαστάσεις των συνόρων:

1. ως όργανα κρατικής πολιτικής
2. ως περιορισμοί στους κυβερνητικούς ελέγχους
3. ως δείκτες εθνικής ταυτότητας
4. ως διαλεκτικός όρος 'διαρκώς αναθεωρούμενος από τα ανθρώπινα όντα, που ρυθμίζονται, επηρεάζονται και περιορίζονται από αυτόν'

Τα σύνορα δηλαδή, αναγνωρίζονται ως πολυμορφικά εργαλεία διαίρεσης και εξουσίας διαφόρων επιπέδων πάνω στα σώματα των ανθρώπων. Δεδομένης άρα, της ανθρωπογενούς έμπνευσής τους, η περατότητά τους είναι επίσης προδιαγεγραμμένη, 'διαφορετικά είδη συνόρων υπήρχαν πριν το σύγχρονο κράτος και άλλα είδη θα αναδυθούν μετά το θάνατό του' (Anderson, 1996).

Διακρίνουμε δηλαδή μια αμφίδρομη δυναμική σε κλασματικό χρόνο μεταξύ παρουσίας και απουσίας συνόρων, η οποία αυτόματα ορίζει και αφορίζει εντός και εκτός. Φυσικά σώματα, οντολογικές ουσίες και πολιτικές ταυτότητες υπάγονται σε αυτόν τον κανόνα διαφοροποίησης και αμφισβητούν ή επιβεβαιώνουν τον κυρίαρχο ρόλο των κρατών. 'Το φαντασιακό της λεπτής γραμμής που διαιρεί τις πολιτικές μας παρουσίες ή απουσίες με χωρικούς όρους αναπαράγεται σε ένα πολιτικό φαντασιακό που αποτελεί μια ξεκάθαρη χρονική επιλογή μεταξύ της διαρκούς παρουσίας ή κληρονομικής απουσίας λεπτών γραμμών' (Walker, 1993). Αυτή η διάγνωση του Γουόκερ (RBJ Walker) της λογικής του εντός/εκτός προσφέρει μια σημαντική αφετηρία στο να διευρύνουμε τους διαλεκτικούς όρους σχετικά με την απλή 'παρουσία' ή 'απουσία' των συνόρων μεταξύ των κρατών, να αμφισβητήσουμε παραδοσιακές νόρμες θεώρησης του τι εστί έθνος-κράτος, να αποδεχθούμε κατασκευές ετεροτήτων, ώστε να διασφαλισθούν τα κεκτημένα από το κυρίαρχο σύστημα.

Ο Ρανιόν χρησιμοποιεί τον όρο 'ιμπεριαλιστική γεωγραφία' ('imperial geography') για περιγράψει την κατανομή των χώρων του 19ου και 20ου αιώνα, σύμφωνα με την οποία η κυρίαρχη φαντασία του χώρου ήταν ολοφάνερα συνδεδεμένη

με την κυριαρχία σαν να είναι “η μοίρα των μεγάλων, αποικιοκρατικών εθνών (...) να ασκήσουν κυριαρχία ανά τον κόσμο” (Ρανίον, 2009: 160).

Μέσα από το προηγούμενα παράθεμα αναδεικνύεται μία ολόκληρη εποχή ιμπεριαλιστικών τοποθετήσεων και περιφράξεων στη διάρκεια της οποίας ολόκληροι πληθυσμοί 'εδαφικοποιήθηκαν' (Paradopoulos and Tsianos, 2008: 56) μετατράπηκαν δηλαδή σε αντικείμενα της ηγεμονικής εξουσίας. Οι υπαινιγμοί αυτής πολλές που συνδέονται με νέες πρακτικές επιβολής πάνω στα υποκείμενα και τον χώρο' την καταστροφή ή, πολύ συχνά, την ολοκληρωτική εξαφάνιση εδαφών, πόρων και πληθυσμών, την ιδιοποίηση και εκμετάλλευση τους, και σε ένα μεταγενέστερο στάδιο τον σχεδιασμό πολιτικών και τη διοίκηση αυτών προκειμένου τον περαιτέρω έλεγχο και ρύθμισή τους. (Τσελεπή, 2016: 71)

Πανόπτικον

Στο παράδειγμα του 'Πανόπτικον' του Jeremy Bentham, ο Foucault βρήκε την απόλυτη έκφραση αυτής της εξουσίας. Το αρχιτεκτονικό αυτό σχέδιο φυλακής επέτρεπε σε έναν μόνο φρουρό, τοποθετημένο στο κέντρο ενός κυκλικού πύργου, να παρακολουθεί τους έγκλειστους, χωρίς ωστόσο να φαίνεται (1977: 214). Σύμφωνα με τον ίδιο, το Πανοπτικό καθιστά την εξουσία “ορατή και μη επαληθεύσιμη” (“visible and unverifiable”) (1977: 201), ορατή καθώς ο έγκλειστος έχει συνεχώς μπροστά στα μάτια του τον κεντρικό πύργο από τον οποίο κατασκοπεύεται και μη επαληθεύσιμη καθώς ποτέ δεν μπορεί να γνωρίζει αν όντως κατασκοπεύεται ή όχι. Ως εκ τούτου, ο έγκλειστος διακατέχεται από έναν μόνιμο φόβο για μια ανεπιβεβαίωτη και ανεξέλεγκτη επιτήρηση του, στοιχείο που αποτελεί τη βάση των αντιλήψεων του Foucault για τα νέα περιεχόμενα της διακυβέρνησης. Συγκεκριμένα, ο ίδιος περιγράφει ότι η πρόκληση του φόβου της αδιάκοπης εποπτείας στον έγκλειστο αποτελεί τη βασική επιδίωξη του σχεδίου καθώς βεβαιώνει την αυτόματη λειτουργία της εξουσίας πάνω στον ίδιο του *τον εαυτό*, αυτό που ονόμασε πειθαρχία. Η αδιάκοπη αυτή επιτήρηση στο καινοτόμο του σήμερα ενσωματώνει άλλα μέσα και έννοιες. Ο πληθυσμός κωδικοποιείται και ελέγχεται μέσω δικών του δράσεων και επιλογών σε ρεαλιστικό χρόνο. Ο χώρος της τιμωρίας μεταφέρεται πλέον στο χώρο του και ως μέσα ασφυκτικής εποπτείας

αναδεικνύονται μέσα ιδιοκτησίας και χρήσης του ίδιου το εποπτευόμενου. Ο χώρος των ροών έχει ανατείλλει.

Ο Χώρος των Ροών

Το 1989 ο Καστέλς (Manuel Castells) κοινωνιολόγος και θεωρητικός της κουλτούρας του κυβερνοχώρου εισήγαγε τον όρο ο “χώρος των ροών” (space of flows), αναφερόμενος στα υλικά και άυλα συστατικά των παγκόσμιων δικτύων πληροφορίας, τα οποία επενδύονται σε ρεαλιστικό χρόνο για να ρυθμίσουν την οικονομία.

Ο Χώρος των ροών δημιουργήθηκε ως έννοια “για να αναπλαισιώσει νέες φόρμες χωρικών διακανονισμών με δεδομένο το νέο τεχνολογικό παράδειγμα” (Castells, 1989: 139). Σε αντίθεση με το “χώρο των τόπων” (space of places) αυτές οι ροές πληροφοριών συνδέουν τους ανθρώπους σε ένα συνεχές ρεαλιστικού χρόνου σχηματίζοντας μια διαδικτυακή κοινότητα που διαφέρει από την έννοια του “παγκόσμιου χωριού” επειδή η θέση των ομάδων στο χρόνο είναι σημαντικότερη από αυτή στο χώρο. Παρατηρούμε τα χωρικά σύνορα να καταλύονται, να αναπροσαρμόζονται και να παραδίδουν τη σκυτάλη σε άλλου τύπου σύνορα και σε όλα τα επίπεδα. Η ενοποιημένη και ακαριαία μετάδοση πληροφοριών στο διαρκώς διευρυνόμενο ψηφιακό σύμπαν, θέτει ως παρονομαστή το χρόνο, έχοντας θυσιάσει το χώρο προς όφελος δημιουργίας άυλων ετεροτοπιών. Τους τόπους της ψηφιακής σύζευξης, το άπειρο του κυβερνοχώρου, την εικονική πραγματικότητα, τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης. Όλα συνθέτουν μετέωρες στιγμές ακυρώνοντας ακόμη και αυτή τη γραμμικότητα του χρόνου. Και όταν η γραμμική συμπεριφορά συναντά το όριό της, συνήθως συναντά και την κβαντική της συνέχεια. Αν σκεφτούμε μοντέλα της θεωρίας του χάους, πολυσύνολα με απείρου βαθμού αλληλεπιδράσεις μεταξύ τους, με ντετερμινιστική αρχή αλλά πολυπιθανολογικές καταλήξεις και τα παρομοιάσουμε, συγκρίνουμε με τον παγκόσμιο διαδικτυακό ιστό, τότε παρατηρούμε ότι μοντέλα κβαντικής συμπεριφοράς προσομοιάζουν/ερμηνεύουν τα συμβάντα πολύ καλύτερα. Αυτό σαν δεδομένο στο χείλος ανακάλυψης σήμερα των κβαντικών υπολογιστών,

οι οποίοι απλά θα ωθήσουν τις “εικονικές” αυτές ετεροτοπίες και διασταυρώσεις σε δυσθεώρητες συλλήψεις, μας ωθεί στο να μετονομάσουμε μετεξελίσσοντας το “χώρο των ροών” του Καστέλς σε ένα νέο “χώρο υπερροών” με υποσχόμενες πάντα ανάλογες δυναμικές.

ΕΣΩΤΕΡΙΚΗ ΒΙΟΠΟΛΙΤΙΚΗ ΚΑΙ ΕΠΙΤΗΡΗΣΗ

Στην παγκοσμιοποιημένη κοινότητα τα έθνη κράτη, ως κεντρικές δομές αναφοράς, αντικαθίστανται σταδιακά από πολυπολιτισμικές μεγαπόλεις, αγνώστου βαθμού τυπικότητας, αναγνώρισης και νομιμοποίησης ομοσπονδίες, υπερεθνικές και υπερσυννοριακές κυβερνητικές δομές. Καθώς τα σύνορα διαχέονται και μεταφέρονται από τους χάρτες σε κοινωνικά κατασκευασμένα φίλτρα εξουσίας και κατηγοριοποίησης ανάμεσα σε πληθυσμιακές ομάδες, πλέον το ερώτημα είναι, όχι πού είναι το σύνορο, αλλά πώς κατασκευάζεται κοινωνικά και πώς (ανα)παράγεται με όρους ‘συμβόλων, ταμπελών, ταυτοτήτων, αναπαραστάσεων, δράσεων και εξιστορήσεων’ (Van Houtum, 2005). Εφόσον η τιμωρία έπαψε να είναι ο τρόπος χειραγώγησης και τιθάσευσης και ο σαφώς ορισμένος χώρος που περικλείει σώματα προορισμένα να δεχθούν αυτή την τιμωρία χάνει το νόημα ύπαρξης του. Απαιτούνται άλλες δομές και συνεργασίες, οι οποίες θα αναλάβουν το ρόλο του ρυθμιστή και του ελέγχου αυτής της νέας διαμορφούμενης πραγματικότητας. Κάθε καθορισμός και ταυτοποίηση γεννά διαχωρισμούς, οι οποίοι για την επιβολή και συντήρησή τους απαιτούν δεδομένα και δράσεις νέου επιπέδου ασφαλειοποίησης - στρατιωτικοποίησης. Ο Didier Bigo ερευνώντας την αυξανόμενη διασύνδεση μεταξύ εσωτερικής και εξωτερικής ασφάλειας, μέσω ανάλυσης της αστυνόμευσης, σημειώνει ότι όπου προηγουμένως οι σφαίρες δράσης της αστυνομίας και του στρατού είχαν ελάχιστα κοινά σημεία, πλέον είναι όλο και πιο δυσδιάκριτα τα όρια μεταξύ των δύο, αναφέροντας χαρακτηριστικά ότι:

‘ο πυρήνας αυτής της νέας ασφαλειοποίησης σχετίζεται με διεθνικές ροές και με την παρακολούθηση των ορίων (φυσικών, κοινωνικών και ταυτότητας) και μπορούν να ειπωθεί ως απόπειρα να επαναοριοθετηθεί ένα σύνορο μεταξύ ενός εντός και ενός εκτός, ένα σύνορο διαφορετικό από τα κρατικά σύνορα’ (Bigo, 2002)

Ορόσημο αυτών των μετασχηματισμών και διαφοροποιήσεων φαίνεται να αποτελεί η ημερομηνία της 11ης Σεπτεμβρίου 2001 με τα γεγονότα που δρομολόγησαν το λεγόμενο πόλεμο κατά της τρομοκρατίας, αμφισβητώντας καθιερωμένα νομικά, πολιτικά και ηθικά όρια, που διαχώριζαν τον πόλεμο και τις πράξεις πολέμου, από περιόδους ειρήνης και εγκληματικές πράξεις αντιστοίχως. Στο όνομα της εξωτερικής - εσωτερικής απειλής αστυνομικές, στρατιωτικές και υπηρεσίες πληροφοριών ενοποιούνται, καθώς κοινός στόχος των τριών είναι όλο και μαζικότερες επιχειρήσεις παρακολούθησης/ επιτήρησης (surveillance), με σκοπό να ελέγξουν ροές και να προβλέψουν απειλές, ειδικά αυτές που εγκυμονούνται στους δαιδαλώδεις λαβυρίθους των παγκόσμιων μεγαλουπόλεων, όπως το Λονδίνο, η Νέα Υόρκη, το Τόκυο. Στο πολλαπλάσιας πολυπλοκότητας έργο τους αυτό συμπεριλαμβάνουν, εμπλέκουν, επενδύουν σε νέες τεχνολογίες, όπως και σε νέες θεωρήσεις των σωμάτων, με σκοπό να αναγνωρίσουν, ξεκλειδώσουν νέες αχιλλείους πτέρνες και με σαφέστατο στόχο πάντα να τις βάλουν - χρησιμοποιήσουν για να ελέγξουν.

Αυτή η ερμηνεία της τρομοκρατίας και η καχύποπτη προσέγγιση χειραγωγείται και μετατρέπεται εύκολα σε βαθιά υποψία των πάντων, ειδικά σε αυτές τις πλανητικές μεγα-πόλεις, κορωνίδες του καθολικού χρηματοπιστωτικού συστήματος, οι οποίες κατοικούνται από πολυεθνικούς πληθυσμούς με ιστορικές και έντονα ανανεούμενες και ανάτροφοδοτούμενες κοινότητες μεταναστών. Καθώς οικονομία και πολιτική διαχρονικά αλληλοδιαπλέκονται και αλληλοκαθορίζονται, ας εξετάσουμε την κυρίαρχη νεοφιλελεύθερη ρητορική και καπιταλιστικό μοντέλο και πώς αυτή τείνει να ορίσει άνθρωπο και χώρο, ώστε να εξυπηρετήσει τις δυναμικές της.

Αντιλαμβανόμαστε ότι δρώντες σε γεωπολιτικά - γεωστρατηγικά πλαίσια, κρατικά και ιδιωτικά, μεταφέρονται και καλούνται να δράσουν σε ποικίλα

πεδία, οπότε και αυτά τα σύνορα και οι σκοποί που εξυπηρετούν μεταβάλλονται. Η έννοια του συνόρου συγχέεται, μεταμορφώνοντας το ίδιο το σύνορο σε βιοπολιτικό - σε φορητό σύνορο. 'Η διαχείριση των συνόρων δε μπορεί να γίνει κατανοητή απλά σαν ένα θέμα γεωπολιτικής αστυνόμευσης και πειθαρχίας κίνησης των σωμάτων σε χαρτογραφημένους χώρους. Αλλά είναι καλύτερα κατανοητό σαν θέμα βιοπολιτικής, ως ένα κινητός κανονιστικός τόπος, διαμέσου του οποίου η καθημερινότητα των ανθρώπων μπορεί εύκολα να διακοπεί και χειραγωγηθεί' (Amoore, 2006). Ο Amoore καταδεικνύει μια στροφή στις ψηφιακές τεχνολογίες και την συμμετοχή ιδιωτικών επιχειρήσεων με την έννοια του 'βιομετρικού συνόρου'. Το βιομετρικό σύνορο αναφέρεται στην κωδικοποίηση των σωμάτων των πολιτών πριν αυτοί κινηθούν, ώστε να διευκολυνθεί ο καθορισμός των ταυτοτήτων τους, η κατηγοριοποίηση σύμφωνα με προβαλλόμενα επίπεδα επικινδυνότητας και φιλτράρισμα σε νόμιμες/παράνομες ροές. Το οποιοδήποτε βιομετρικό σύνορο είναι βιοπολιτικό και τόσο κινητό όσο και οι υποκειμενικότητες που καλείται να κυβερνήσει. Το βιομετρικό σύνορο είναι το βέλτιστο φορητό σύνορο, μεταφερόμενο από φυσικά σώματα ταυτόχρονα με τη δράση του να διαιρεί σώματα σε διεθνή όρια, αεροδρόμια, σιδηροδρομικούς σταθμούς, στους δρόμους της πόλης, στο γραφείο ή τη γειτονιά (Amoore, 2006). Η προώθηση της σωματοποιημένης - κωδικοποιημένης παρακολούθησης αποτελεί πλέον, τόσο τμήμα της διεθνούς οικονομικής πολιτικής, όσο και της γενικότερης ασφαλειοποίησης σε ενδεχόμενες εσωτερικές απειλές προς όφελος και τέρψη ελιτίστικων νοοτροπιών. Αυτές οι οπτικές υιοθετούνται και εφαρμόζονται συχνά σε ακριβά, ιδιωτικά, ελεγχόμενης ροής και πρόσβασης περιβάλλοντα και σχέδια "αστικού εξευγενισμού" - gentrifying projects. Ο χώρος μετασχηματίζεται και η αξία του ανθρώπου αναθεωρείται βάσει απαιτήσεων ενός συνολικότερου συστήματος.

ΕΦΑΡΜΟΓΕΣ ΦΟΡΗΤΩΝ ΒΙΟΜΕΤΡΙΚΩΝ ΣΥΝΟΡΩΝ - ΤΗΛΕΒΙΟΠΟΛΙΤΙΚΗ - ΠΕΡΑ ΑΠΟ ΤΑ ΣΥΝΟΡΑ

Εστιάζοντας σε διαστάσεις του χώρου και του σώματος, όπως και σε προβληματισμούς πάνω σε πρίσματα κοινωνικής θεώρησης, αναγνωρίζουμε δομές και λειτουργίες των δικτύων που συνθέτονται. Εφόσον τα σύνορα μετασχηματίζονται και οι επικράτειες εξουσιών καθορίζονται βάσει συνόλου και ιδιοτήτων υποκειμένων, ο βιοπολιτικός χώρος δυνητικά μπορεί να ταυτιστεί με τον βιοενεργειακό. Ο κρίσιμος αυτός βιοπολιτικός χώρος επεκτείνεται μέσα και πέρα από τη γήινη ατμόσφαιρα, σε άμεση σχέση αλληλοδιαμόρφωσης με το τι συμβαίνει πάνω στην επιφάνεια της γης. Οι εξωσυνοριακές (όπως τις αντιλαμβανόμαστε) παγκόσμιες γεωγραφίες, όπως και “γεωγραφίες” του διαστήματος καθορίζουν σε μεγάλο βαθμό την αναθεώρηση των σχέσεων εξουσίας, καθώς το πανοπτικό πραγματώνεται και ο έλεγχος μέσω βιοπολιτικής αποκτά μια τηλεδιάσταση, οπότε αναφερόμαστε σε μια τηλεβιοπολιτική (telebiopolitics). Ως τηλεβιοπολιτική δύναται να ασκείται από απόσταση εντός της γήινης ατμόσφαιρας, από τροχιές του περιγήινου χώρου και πέρα από αυτόν. Αυτός ο τηλε- χώρος, όσο απόμακρος και αν φαίνεται, τόσο οικείος και άμεσος είναι. Διότι διαβιώνοντας σε μια κοινωνία όπου τεχνολογικά (και κυριολεκτικά) έχει εκτοξευθεί τα τελευταία εξήντα χρόνια, έχοντας μεταμορφωθεί στην ψηφιακή εποχή της πληροφορίας και της ταχύτητας, ζούμε σε ένα διαρκώς μεταβαλλόμενο περιβάλλον για το οποίο έχουμε ελάχιστη κατανόηση και έλεγχο. Από την παρεμβατικότητα στην ιδιωτική σφαίρα των μέσων κοινωνικής δικτύωσης, μέχρι τα κινητά τηλέφωνα, που πλέον αποτελούν προέκταση του χεριού και της προσωπικότητάς μας, όλα ενσωματώνουν άυλα μέσα μεσολάβησης. Τα οποία με τη σειρά τους ενσωματώνουν ασύρματα δίκτυα, δορυφορικές τεχνολογίες, διαμορφώνουν εν γένει ένα ηλεκτρομαγνητικό νέφος διευρυμένου φάσματος συχνοτήτων. Το ανθρώπινο σώμα όντας παρόν, δέκτης και πομπός, καθίσταται καθημερινά τόπος εφαρμογών μετεξέλιξης, ενσαρκώνοντας ταυτόχρονα νόηση και απόρροια. Ας αναφέρουμε κάποια χαρακτηριστικά παραδείγματα, τα οποία

αντικατοπρίζουν συνθετικά το υπερσυννοριακό, το βιοπολιτικό, τους παγκόσμιους φορείς και εταιρείες, και το βιοενεργειακό.

Περι-γήινος Χώρος - Δορυφορικό Πανόπτικον

Ο περιγήινος χώρος αποτελεί πεδίο ανθρώπινης δραστηριότητας πάνω από 60 χρόνια και το τι συμβαίνει εκεί επηρεάζει τις ζωές όλων καθημερινά, ιδίως στο δυτικό αναπτυγμένο κόσμο, όπου η επένδυση και πρόσβαση σε δορυφορικές τεχνολογίες ενοποιεί τις ροές παγκοσμιοποίησης ποικιλοτρόπως. Περίπου 2000 γνωστοί λειτουργικοί δορυφόροι με νέες εκτοξεύσεις κάθε χρόνο και αυξανούσα τάση εξυπηρετούν στρατιωτικούς, επιστημονικούς και εμπορικούς σκοπούς (MacDonald, 2007). Το GPS (Global Positioning System) εκτείνεται και ρυθμίζει ένα σύνολο εφαρμογών από τραπεζικές συναλλαγές, συγκοινωνίες, υπερτάνκερ και μεταφορά πετρελαίου-αερίου, μέχρι πρόβλεψη καιρού, κινητή τηλεφωνία και σύγχρονο πόλεμο. Πλέον πέρα από τον πόλεμο της πληροφορίας και τον ηλεκτρονικό πόλεμο, ακόμη και ο ρεαλιστικός πόλεμος διεξάγεται από απόσταση με όρους άμεσης τηλεβιοπολιτικής και επιβολής θανάτου από τις κυρίαρχες δυνάμεις. Ο επίγειος στρατός έχει υποβαθμισθεί και οι όποιες επιχειρήσεις διεξάγονται με μη επανδρωμένα αεροσκάφη, που ελέγχονται δορυφορικά από την άλλη άκρη της γης (βλ. Unmanned Aerial Vehicles- UAV's, τα γνωστά μας και ως drones). Και δεδομένου ότι το GPS είναι ένα αμερικάνικο σύστημα μονοπωλιακού χαρακτήρα, αντιλαμβανόμαστε ότι η διαφορά ισχύος και η απουσία ελέγχου είναι ασύλληπτη. Όπως και το ότι η κυριαρχία σε αυτό το χώρο από μία και μόνο δύναμη δυνητικά μπορεί να σημάνει πολιτικοστρατιωτικό έλεγχο επί της γης δηλωμένο ή αδήλωτο, αλλά υπάρχον και ουσιαστικό. Ο Ράμσφελντ (Rumsfeld - υπουργός εθνικής άμυνας των ΗΠΑ) παραδέχτηκε ότι ένας μελλοντικός πόλεμος στο διάστημα θεωρούνταν 'εικονική βεβαιότητα' και ότι οι ΗΠΑ 'έπρεπε να εξασφαλίσουν τη συνέχεια της υπεροχής τους' (MacDonald, 2007). Κι αυτές οι δηλώσεις παρά τα ψηφίσματα των ΗΕ (UN) και την αρχική Συνθήκη μετά το Δεύτερο Παγκόσμιο

Πόλεμο⁶ από τις νικήτριες δυνάμεις, οι οποίες συμφώνησαν για την αποπυρηνικοποιημένη και ειρηνική χρήση του διαστήματος. Η πραγματικότητα όμως διαψεύδει και η χρήση του διαστήματος για στρατιωτικούς σκοπούς είναι πλέον γεγονός, πάντα όμως με το προκάλυμμα της χρήσης για πολιτικούς σκοπούς. Αν επεκτείνουμε τη δύναμη και τον έλεγχο αυτό στον αγροτικό και ενεργειακό τομέα, καλύπτουμε όλο το φάσμα των βιολογικών αναγκών του ανθρώπινου πληθυσμού από την τροφή και το νερό έως τη θέρμανση, την κίνηση και την κοινωνικοποίηση. Τα πολυδύναμα εργαλεία άμεσης και έμμεσης βιοπολιτικής πολλαπλασιάζονται απείρως σε αριθμό και ισχύ, καταργώντας και θέτοντας νέα σύνορα βασισμένα σε νεοφιλελεύθερες προσεγγίσεις.

NATO - Ειρήνη και Ασφάλεια

Το NATO (Northern Atlantic Treaty Organization) σαν υπερεθνικός οργανισμός στρατιωτικού χαρακτήρα, στον απόηχο του ψυχρού πολέμου και την πτώση του διπόλου των υπερδυνάμεων, αναπροσαρμόζει την ταυτότητα και την εστίασή του καθώς τα ίδια τα σύνορα μεταβάλλονται. Πλέον το αντικείμενο της εντατικοποιημένης και ενοποιημένης στρατικοποίησης - ασφαλειοποίησης δεν είναι ένας άλλος σαφέστατα καθορισμένος κρατικού τύπου εχθρός, αλλά ενεργοί πληθυσμοί του παγκόσμιου γίνεσθαι. Ενεργοί πληθυσμοί ετεροτικού προσανατολισμού που αντανακλώντας τη διαφορετικότητά τους, αναγνωρίζονται ως απειλή και δυνητικοί στόχοι.

Καθώς όμως αλλάζει η ρητορική του ποιος αποτελεί τον εχθρό, διαφοροποιείται και η φάρετρα καταπολέμησης και καταστολής του. Απόλυτα συμβατό με τις σύγχρονες βιοπολιτικές επιταγές, το σύγχρονο οπλοστάσιο δεν εστιάζει στην τιμωρία, παρά σε μια μόνιμη αποτροπή. Και η όποια παρέμβαση οφείλει να είναι αόρατη, μη ανιχνεύσιμη, να έχει χαρακτηριστικά εσωτερικής πειθούς, να απομονώνει άτομα ή πληθυσμούς, ή/και να στρέφει το

---

⁶ αρχικά το διάστημα έγινε αντιληπτό ως χώρος κοινής ιδιοκτησίας - 1967 UN Outer Space Treaty (OST) και οι δυνάμεις που υπέγραψαν (Άγγλοι, Αμερικανοί και Ρώσοι) συμφώνησαν για την προάσπιση του ως τέτοιο και μόνο για ειρηνικούς σκοπούς

ένα ενάντια στο άλλο. Το μέσο της αναλογικής τιμωρίας και ο τόπος της φυλακής έχουν παραδώσει τη σκυτάλη στον ασύμμετρο έλεγχο ρεαλιστικού χρόνου και στον παγκόσμιο τόπο. Η επιτήρηση πραγματώνεται ακόμα, αλλά με ένα εξαιρετικά καθολικότερο και συγχρονικότερο τρόπο. Κι αυτό συμβαίνει σήμερα στο πνεύμα του Πανόπτικον ενεργοποιώντας πρωτοποριακές έρευνες που επενδύουν σε και αποδίδουν τεχνολογίες αιχμής. Οι σύγχρονοι υπερεθνικοί φύλακες επιτηρούν το σώμα/πληθυσμό αξιοποιώντας τη γνώση και το πνεύμα, αποφεύγοντας με αυτό τον τρόπο μετωπικές συγκρούσεις σώμα με σώμα (κυριολεκτικά και βιοπολιτικά) και τα παρελκόμενά τους.

Το NATO υπό τη γενικότερη ομπρέλα υπεράσπισης του αγαθού της ειρήνης, σήμερα επενδύει σε τεχνολογίες αιχμής μέσω του διευρυμένου προγράμματος Security through Science (STS - Ασφάλεια μέσω της Επιστήμης). Εξετάζοντας τους στόχους του συγκεκριμένου προγράμματος στην επίσημη σελίδα του παρατηρούμε:

οι επιστημονικές δράσεις... υπάγονται στις σχετιζόμενες με την ασφάλεια θεματολογίες προτεραιότητας των προγραμμάτων "Defence Against Terrorism - Άμυνα ενάντια στην Τρομοκρατία" και "Countering Other Threats to Security - Αντιμετωπίζοντας Άλλες Απειλές προς την Ασφάλεια". Οι τύποι αυτοί εργασιών υποστηρίζονται συνήθως από "Advanced Study Institutes - Ιδρύματα Προχωρημένων Ερευνών" and "Advanced Research Workshops - Εργαστήρια Προχωρημένης Έρευνας"... Οι NATO STS Series συγκεντρώνουν και αξιοποιούν τα αποτελέσματα αυτών των δράσεων⁷.

Διαπιστώνουμε ότι η πολιτική υπεράσπισης της ειρήνης από το Βορειοατλαντικό Σύμφωνο (καθώς αναζητά την ταυτότητά του) ταυτίζεται με την καταπολέμηση της τρομοκρατίας και άλλων απειλών, καθώς η ετερότητα και το εύρος του "countering other threats" υπηρετεί κάλλιστα βιοπολιτικές προεκτάσεις εσωτερικών ή εξωτερικών εχθρών.

Ένας από τους βασικούς βιολογικούς τομείς έρευνας του STS είναι η επίδραση της ηλεκτρομαγνητικής ακτινοβολίας (EMR) στο ανθρώπινο σώμα. Οι επιστήμονες κατέληξαν ότι αφενός τα επίπεδά της είναι ικανά να αλλοιώσουν τη λειτουργική του δομή και ότι αφετέρου η εναρμόνιση των παγκόσμιων σταθερών θα πρέπει να γίνεται με βάση την πραγματική

---

⁷ <http://www.nato.int/cps/en/natohq/85291.htm>

ανταπόκριση των βιολογικών ιστών και όχι με δεδομένα που παρέχουν οι βιομηχανίες.

“Πειραματικά δεδομένα πάνω στην ενεργειακή εξάρτηση των βιολογικών ιστών από την EMR (ElectroMagnetic Radiation - Ηλεκτρομαγνητική Ακτινοβολία) έδειξαν ότι η προσέγγιση βάσει του Συγκεκριμένου Βαθμού Απορρόφησης (specific absorption rate - SAR) πολύ συχνά ούτε επαρκώς περιγράφει, ούτε εξηγεί τις πραγματικές επιδράσεις του EMF (ElectroMagnetic Field - Ηλεκτρομαγνητικού Πεδίου) βιολογικών φαινομένων σε επίπεδο κυττάρων και οργανισμών για τουλάχιστον δύο λόγους: α) το μη-γραμμικό χαρακτήρα των προκαλούμενων λόγω EMF βιοφαινομένων, εξαιτίας της ύπαρξης “παραθύρων” πλάτους, συχνότητας και χρόνων έκθεσης, β) τα βιοφαινόμενα λόγω EMF επηρεάζονται σημαντικά από τη φυσική και χημική σύνθεση του περιβάλλοντος μέσου. Επομένως, είναι πολύ σημαντικό να καθορίζονται οι μεμβρανικοί/κυτταρικοί στόχοι οι υπεύθυνοι για την ανίχνευση, ενίσχυση και μεταφορά των “σημάτων” της εξωγενούς EMF”. (Ayrarpetyan and Markov, 2006: XI-XII)

Σταθερές οι οποίες μέχρι σήμερα καθορίζονται από τον Παγκόσμιο Οργανισμό Υγείας (WHO), και του οποίου οι δημοσιεύσεις αποτελούν τη Βίβλο για κάθε κυβέρνηση και βιομηχανία. Ο WHO βέβαια συνεργάζεται με το NATO (όπως και την UNESCO) και αμφισβητείται μιας και εκατοντάδες χιλιάδες δολάρια συρρέουν συγκεκριμένα στα ταμεία του από τη βιομηχανία κινητής τηλεφωνίας (McLean, 2011:234)⁸.

Παρατηρώντας τα παραπάνω δεδομένα αντιλαμβανόμαστε ότι οι εν λόγω οργανισμοί υιοθετούν μια παραπλανητική πολιτική και διττή ρητορεία.

---

⁸ Αυτή η αξιοσέβαστη διεθνή αρχή έχει αποπροσανατολίσει μια γενιά επιστημόνων και αποτελεσματικά άλλαξε τη γνώμη του ευρύ κοινού για την EMR... Ο ιδρυτής και μέχρι πρόσφατα διευθυντής του EMF Project στον Π.Ο.Υ. ήταν ο Αυστραλός γιατρός Dr Michael Repacholi. Ο Repacholi ξεκίνησε το πρότζεκτ στα μέσα της δεκαετίας του '90 με στόχους να διερευνήσει τη φύση των πεδίων, να ταυτοποιήσει περιοχές για νέες έρευνες, να δημοσιεύσει πληροφορίες και να προχωρήσει σε συστάσεις προς τις εθνικές αρχές. Όμως πίσω από την αξιόπιστη και αδιάβλητη βιτρίνα του πρότζεκτ υποκρύπτεται το γεγονός ότι ένα μεγάλο μέρος της χρηματοδότησης προέρχεται από τη βιομηχανία τηλεπικοινωνιών. Σύμφωνα με τον εκδότη του *Microwave News*, Louis Slesin, ο οποίος ασχολούνταν με το θέμα της EMR για πολλά χρόνια, το Mobile Manufacturers Forum υποστήριζε το πρότζεκτ με το σημαντικό ποσό των 150.000\$ το χρόνο. Όμως αντί να καταθέτει αυτό το ποσό απευθείας στον Π.Ο.Υ. το κατέθετε στο Βασιλικό Νοσοκομείο Αδελαΐδας στην Αυστραλία, όπου ο Repacholi εργαζόταν προηγουμένως και έπειτα αυτό μεταφερόταν στον Π.Ο.Υ.

Διεξάγοντας έρευνες στο όνομα της ανθρωπότητας, παρέχεται το απόλυτο άλλοθι ότι ασκούν πρακτικές υπέρ του γενικότερου συμφέροντος, ενώ στην πραγματικότητα συγκεντρώνουν στοιχεία και γνώση με σκοπό να τα χρησιμοποιήσουν προς ισχυροποίηση φαινομένων ασφαλειοποίησης ενάντια σε απειλές, αδιευκρίνιστες αλλά και οριζόμενες από αυτούς τους ίδιους οργανισμούς . Τα επιστημονικά όμως στοιχεία που συλλέγονται παρέχουν μία βιοπολιτική φαρέτρα με απεριόριστες εφαρμογές. Ας αναρωτηθούμε όμως. Αν το ΝΑΤΟ γνωρίζει το πραγματικό εύρος των ηλεκτρομαγνητικών αλληλεπιδράσεων και επιπτώσεων, αν έχει τρόπο στοχευμένα να κατευθύνει ηλεκτρομαγνητικά κύματα και να επηρεάσει τώρα ή στο μέλλον πληθυσμούς με πρόσχημα την ύπερ πάντων άμυνα κατά της τρομοκρατίας, ποιός θα το γνωρίζει και θα είναι σε θέση να το ελέγξει; Αναφερόμαστε πλέον σε τηλεβιοπολιτικές εφαρμογές, καθολικές και παγκόσμιες.

Νευροπολιτική και Εφαρμοσμένη Ψυχοφυσιολογία

Ένα άλλο διαρκώς αναπτυσσόμενο πεδίο στο ίδιο πνεύμα σωματοποιημένων εφαρμογών και ελέγχων μέσω σύγχρονων τεχνολογιών αποτελεί ο

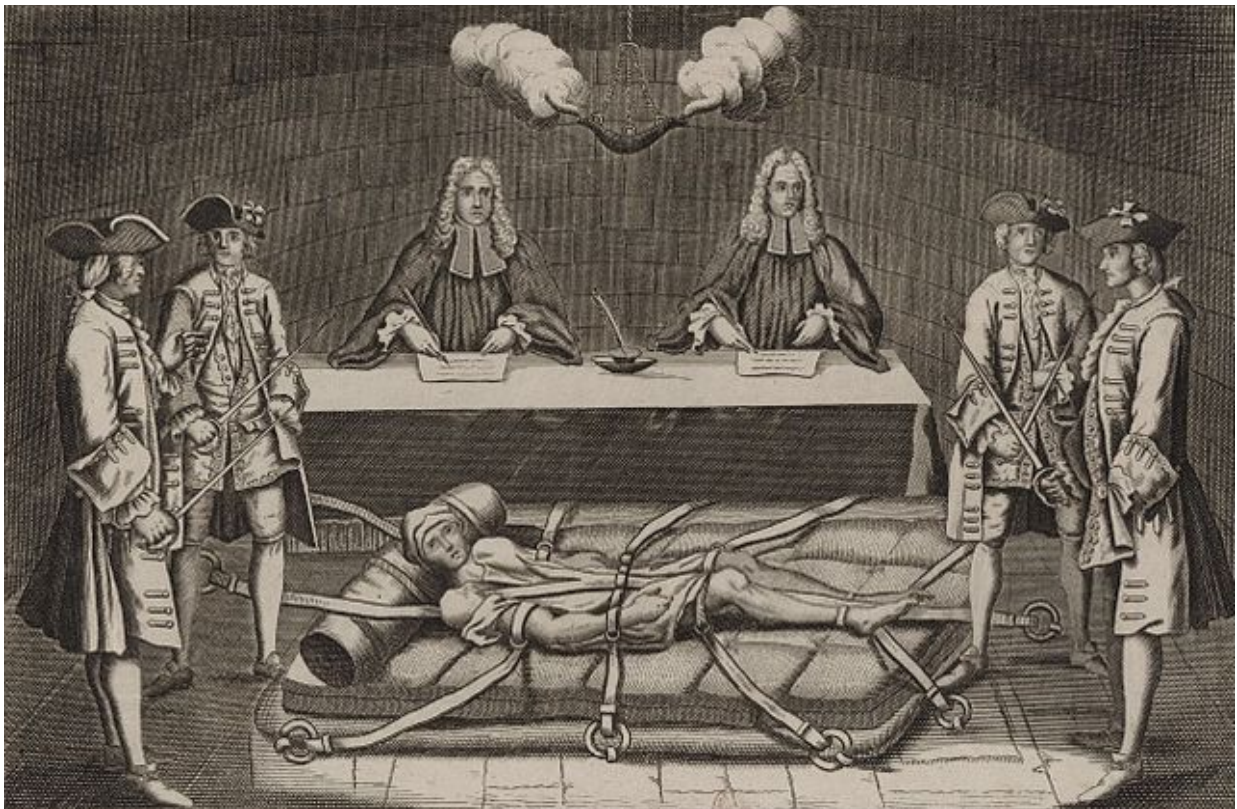
διευρυμένος τομέας της νευροπολιτικής (neuropolitics) και νευροοικονομίας⁹ (neuroeconomics), καθώς και ο τομέας της Εφαρμοσμένης Ψυχοφυσιολογίας (Applied Psychophysiology). Αποτελούν επιστημονικά πεδία τεχνολογίας αιχμής, τα οποία μελετάνε βιολογικές παραμέτρους, όπως καρδιακούς παλμούς, κύματα εγκεφάλου, πρότυπα συμπεριφοράς στα σώματα των ανθρώπων και επενδύουν αυτές τις γνώσεις σε θεωρίες λήψεως αποφάσεων (decision making) άμεσα συσχετιζόμενες με θεωρία παιγνίων (game theory), ψυχολογία, διαφήμιση (-marketing) και κάθε είδους εφαρμοσμένη υπολογιστική νευροεπιστήμη (applied computational neuroscience). Εστιάζουν σε πολυπαραμέτρους κινδύνου, χρονικών και κοινωνικών προτιμήσεων, συναισθημάτων, φαρμακολογίας, αλλά και σε μεθόδους ενίσχυσης μάθησης ως διαδικασία αλλά και ως αξία και αναπαράσταση. Αυτοί οι μηχανισμοί σε δεύτερο χρόνο, ανάγονται σε κλίμακες κοινωνικών συνόλων, ελέγχοντας το πώς λειτουργεί η διαδικασία λήψης αποφάσεων. Σχηματίζουν βάσεις δεδομένων και επενδύουν τα αποτελέσματα των υπολογιστικών προγραμμάτων, ώστε να επηρεάζουν τις ζωές ατόμων και πληθυσμών. Η βιολογική κατάτμηση του ανθρώπινου σώματος μεγιστοποιείται, καθώς κάθε λεπτομέρεια μπορεί να αποδειχθεί καθοριστική σε επίπεδο μελέτης και αξιοποίησης. Σε επίπεδο ελέγχου όπως αναφέρθηκε και στις πρακτικές του NATO παραπάνω, η διεπιστημονική συνεργασία ανθίζει, οπότε το πρόθεμα -βίο ανάγεται σε συνδυαστικό κρίκο. Συλλογιζόμενοι το ευρύτατο πεδίο των βιοτεχνολογιών, βιομετρικών, βιοπολιτικών διαπιστώνουμε ότι οργανώνεται ένα καθολικό δίκτυο πραγματικότητας από το υπερπεδίο εφαρμογής της εξουσίας, προς την ίδια τη δομή της εξουσίας ανατροφοδοτώντας την και διευρύνοντας τα όρια δράσης της. Εκεί που απλά υπήρχαν σώματα ανθρώπων,

---

⁹ Η ενσώματη εγκεφαλική δραστηριότητα οδηγεί σε αναδυόμενους υπολογισμούς, που καθορίζουν μεμονωμένες αποφάσεις. Αντίστοιχα οι μεμονωμένες αποφάσεις, με τη μορφή μηνυμάτων που στέλνονται σε ένα ίδρυμα, οδηγούν σε αναδυόμενους υπολογισμούς, που καθορίζουν ομαδοποιημένα αποτελέσματα. Οι υπολογισμοί μπορούν να γίνουν κατανοητοί ως κανόνες μεταμόρφωσης, κωδικοποίηση της πληροφορίας και αρχικές συνθήκες που συνολικά παράγουν τον υπολογισμό, και αναφερόμαστε σε αυτά τα τρία στοιχεία ως υπολογιστικό μηχανισμό ή απλά μηχανισμό. Η Νευροοικονομία ενδιαφέρεται να κατανοήσει τις σχέσεις μεταξύ αυτών των μηχανισμών που υπάρχουν στους εξελιγμένους εγκεφάλους μας και τους μηχανισμούς που υπάρχουν στα κατασκευασμένα μας ιδρύματα, όπως και τη συνδυασμένη τους υπολογιστική δύναμη (Glimcher, 2014: 19)

τώρα υπάρχουν όργανα, μικροδομές, κύτταρα, δια-ενέργειες, με το καθένα από αυτά ένα μικρόκοσμο εφαρμογών εστίασης της βιοπολιτικής εξουσίας. Καινούρια δίκτυα αλληλεπίδρασης εμπλουτίζουν την έννοια του χώρου ασκώντας αμφίδρομα δυνάμεις μεταμόρφωσης και μετεξέλιξης όλων των δρώντων.

Στο πλαίσιο αποκωδικοποίησης του ανθρώπινου σώματος και αξιοποίησης των όποιων πληροφοριών βρίσκεται και το Πρόγραμμα Ανθρώπινος Εγκέφαλος -

Human Brain Project¹⁰ και η ανάπτυξη νευρομορφικών υπολογιστικών συστημάτων τόσο από ακαδημαϊκά ιδρύματα, όσο και από ιδιωτικές εταιρείες:

“Νευρομορφικά υπολογιστικά συστήματα (Neuromorphic computing systems): ... συστήματα εμπνευσμένα από τον τρόπο με τον οποίο λειτουργεί ο ανθρώπινος εγκέφαλος. Τα συστήματα αυτά των πανεπιστημίων της Χαϊδελβέργης και του Μάντσεστερ μαζί με το TrueNorth της IBM, είναι τα μόνα νευρομορφικά συστήματα στον κόσμο ικανά να προσομοιάζουν συστήματα του εγκεφάλου με τελευταίας τεχνολογίας μοντέλα εγκεφαλικών

---

¹⁰ <https://www.humanbrainproject.eu>

κυττάρων (νευρώνων), κύτταρο προς κύτταρο συνδέσεις (συνάψεις) και πλαστικότητα (η ικανότητα του εγκεφάλου να αλλάζει) είτε σε ρεαλιστικό χρόνο, είτε σε επιταχυνόμενο. Τα νευρομορφικά συστήματα αναμένεται να αποτελέσουν ένα νέο παράδειγμα στην υπολογιστική και εμφανίζουν μοναδικές δυνατότητες μελέτης των κρίσιμων εγκεφαλικών χαρακτηριστικών, όπως μάθηση, πλαστικότητα και ανάπτυξη. Προσφέρουν έναν καινοτόμο τρόπο ανάλυσης και ερμηνείας δεδομένων, καθώς και κατανόησης και ελέγχου επιστημονικών υποθέσεων.”

Αναπαράγοντας βέβαια με τεχνικά μέσα λειτουργίες του εγκεφάλου (ή και τον ίδιο τον εγκέφαλο στο μέλλον) σημαίνει ότι έχουμε ένα τεχνητό αντίγραφο όπου μπορεί κάποιος να πειραματιστεί απεριόριστα, πέρα από οποιαδήποτε (βιο)ηθική και δεοντολογία. Και αυτό ιδιαίτερα στη διάσταση της ιδιωτικής έρευνας απελευθερώνει δυναμικές και γεννά δυστοπικά σενάρια βιοπολιτικής χροιάς. Η τεχνητή νοημοσύνη, η ευγονική, η ίδια η ιδέα της αθανασίας παίρνουν σταδιακά χειροπιαστή μορφή και ουσιαστικά συνδιαλεγόμαστε μαζί τους σε ένα εισαγωγικό σενάριο του μέλλοντος. Αυτόματα οι δυνάμεις και οι πύλες εξουσίας πολλαπλασιάζονται, μετασχηματίζοντας κάθε επίπεδο του χώρου.

Ας εξετάσουμε ένα άλλο παράδειγμα της Εφαρμοσμένης Ψυχοφυσιολογίας:

“Είτε χρησιμοποιείται ένα κινητό τηλέφωνο, είτε μια άλλη ασύρματη συσκευή, το μέλλον της Εφαρμοσμένης Ψυχοφυσιολογίας θα περιλαμβάνει αρχικά την καταγραφή καρδιακών σημάτων... Για παράδειγμα, είναι δυνατόν να καταγράφεται ο καρδιακός παλμός (HR - heart rate) και η μεταβλητότητα καρδιακού παλμού (HRV - heart rate variability) ανεμπόδιστα από απόσταση, απλά μετρώντας ανεπαίσθητες αλλαγές στο χρώμα του προσώπου, που προκύπτουν με κάθε καρδιακή σύσπαση.. Νέες τεχνολογίες μπορούν να καταγράψουν αυτές τις χρωματικές μεταβολές, οι οποίες κυμαίνονται και πέρα από το επίπεδο της δικής μας συνειδητότητας...”

Άλλο παράδειγμα αποτελεί η μικροτεχνολογία η οποία ενσωματώνεται στα κινητά τηλέφωνα ατόμων, καταγράφει τη συμπεριφορά και παρέχει συμβουλές...

...μία δημοφιλή εξάπλωση ψυχοφυσιολογικών εφαρμογών είναι δυνατή μέσω των μέσων κοινωνικής δικτύωσης (όπως YouTube! ή Facebook!)”
(Edmonds, 2012: 283-285)

Μελετώντας τα παραπάνω διαπιστώνουμε ότι πολύ εύκολα σε ρεαλιστικό χρόνο, ψηφιακά και από απόσταση, όχι μόνο θα μπορούσε κάποιος να καταγράψει τις κινήσεις και επιλογές μας, αλλά βάσει σωματικών μετρήσεων να προβλέψει τρόπους συμπεριφοράς και αντίδρασης, ακόμη και σε επίπεδο υποσυνειδήτου. Ας φανταστούμε ένα σχετικά ακίνδυνο σενάριο ότι αυτή η πληροφορία αξιοποιείται εμπορικά από το facebook ή τη google και πριν καν συνειδητοποιήσουμε ότι θέλουμε κάτι ή ότι θα θέλαμε κάτι αυτό εμφανίζεται μπροστά μας και μας προσφέρεται άκοπα και απλόχερα. Είτε ένα σχετικά πιο επικίνδυνο σενάριο, ότι σε μία στιγμή αδυναμίας ή θυμού δεχόμαστε ερεθίσματα με άμεσο ή έμμεσο τρόπο με σκοπό να μας ωθήσει σε μια ακραία εκδήλωση συμπεριφοράς. Δεδομένου ότι προτείνονται ήδη συμβουλές/ εντολές για συγκεκριμένα μπιχεβιοριστικά μοτίβα είναι βέβαιο ότι είμαστε εκτεθειμένοι και ευάλωτοι σε τεχνολογίες και επεμβατικές ενέργειες (τηλε)χειραγώγησης που δεν γνωρίζουμε καν ότι υπάρχουν και δεν ελέγχονται από κανένα μηχανισμό.

Ψυχομετρικά συστήματα και διαδίκτυο

Ο χώρος των ροών πραγματώνεται και εξαπλώνεται με ασύλληπτη ταχύτητα. Το ψηφιακό περιβάλλον και φαντασιακό απασχολούν πλέον το μεγαλύτερο μέρος του ελεύθερού μας χρόνου. Του δημιουργικού κομματιού δηλαδή της ημέρας, όπου βασικές λειτουργίες χαλάρωσης, ανανέωσης, ποιοτικής συνύπαρξης λαμβάνουν χώρα ή θα έπρεπε να συμβαίνουν. Τα άπειρα αυτά μετέωρα παράλληλα ετεροτοπικά σύμπαντα του φαντασιακού, ανακαθορίζουν το ανθρώπινο σώμα συνολικά - βιολογικά, ψυχικά, πνευματικά. Σε βαθμό που το αναπρογραμματίζουν επεμβαίνοντας επίκτητα στο γενετικό υλικό δρομολογώντας νέες δυνατότητες. Τα πάντα ρει. Τίποτα δεν είναι στατικό και

σε απόλυτη τιμή αειπαρξίας. Αυτός ο βαθμός και το βάθος διάδρασης όμως συμβαίνοντας, αποκαλύπτουν, παρουσιάζουν το ανθρώπινο σώμα στον πολυδιάστατο χώρο των ροών. Εκτεθειμένο ως είναι, καταγράφεται και αποκωδικοποιείται, κυρίως μέσω των επιλογών του. Και αυτές οι προβολές και προτιμήσεις βιοπολιτικής πεμπτουσίας επιστρέφουν οργανωμένες σε συστήματα, κατασκευασμένα με τρόπο και στόχο να χειραγωγήσουν τις έμψυχες πηγές τους καθιστώντας τις πιο διάφανες και μονοδιάστατες.

Τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης (βλ. facebook) και οι παγκόσμιες μηχανές αναζήτησης (βλ. google) “πουλάνε” δωρεάν υπηρεσίες, ενώ στην πραγματικότητα ξεπουλάνε προσωπικά δεδομένα, τάσεις και επιλογές σε διαφημιστικές, υπερεθνικές εταιρείες με ασύλληπτα κέρδη. Έχοντας δημιουργήσει μια παγκοσμιοποιημένη κοινότητα αλληλεπιδράσεων σε ρεαλιστικό χρόνο καταγράφουν στοιχεία, συλλέγουν πληροφορίες, σχετικοποιώντας προσωπικά όρια και δικαιώματα. Μέσω ψηφιακών αποτυπωμάτων (digital footprints), data mining (εξόρυξη δεδομένων), big data analysis (ανάλυση δεδομένων μαζικής κλίμακας) και χρησιμοποιώντας πλατφόρμες ψυχομετρικών συστημάτων είναι σε θέση να προβλέπουν και να επηρεάζουν επιλογές και παγκόσμιες πολιτικές μέσω συγκεκριμένης πληροφόρησης και έμμεσου ελέγχου ή διαμόρφωσης γνώμης του εκλογικού σώματος (Kosinski et al. 2016).

Το 2013, η ερευνητική ομάδα του Michal Kosinski στο Κέντρο Ψυχομετρικής του πανεπιστημίου του Κέιμπριτζ, σε συνεργασία με την Microsoft Research, προχώρησαν σε δημοσίευση στο περιοδικό της Εθνικής Ακαδημίας Επιστημών των ΗΠΑ (PNAS), όπου σύμφωνα με το «Science» και το «New Scientist», μελέτησαν περίπου στοιχεία για 58.000 εθελοντές, οι οποίοι υποβλήθηκαν σε online ψυχομετρικά τεστ προσωπικότητας μέσω μιας ειδικής εφαρμογής (myPersonality).

Έπειτα, οι ερευνητές συσχέτισαν στατιστικά τα αποτελέσματα των τεστ με τα «likes» αυτών των ατόμων στο Facebook και έτσι ανέπτυξαν αλγόριθμους, που αυτομάτως αποκαλύπτουν όψεις της προσωπικότητας του ατόμου. Το λογισμικό -που στη συνέχεια ελέγχθηκε σε άλλους χρήστες- αποδείχτηκε ικανό σε ποσοστό 88% να προσδιορίσει τις σεξουαλικές προτιμήσεις των ομοφυλόφιλων ανδρών (έναντι 75% των ομοφυλόφιλων γυναικών), σε

ποσοστό 95% διέκρινε σωστά τη φυλή του χρήστη (λευκός ή έγχρωμος), σε ποσοστό 93% το φύλο και σε ποσοστό 85% διέγνωση σωστά τις πολιτικές πεποιθήσεις του χρήστη (δημοκρατικός ή συντηρητικός/ρεπουμπλικάνος).

Αξίζει να σημειωθεί ότι οι ανωτέρω προτιμήσεις και ιδιότητες δεν δηλώνονταν ρητά στο Facebook και δεν αποκάλυπταν όλα αυτά τα γνωρίσματα των χρηστών. Όμως το πρόγραμμα λογισμικού μπορούσε να βγάζει συμπεράσματα, συνδυάζοντας τεράστιες ποσότητες πληροφοριών από τις προτιμήσεις των χρηστών σε διάφορους τομείς (π.χ. μουσική και τηλεοπτικές σειρές), προκειμένου να δημιουργήσει εξατομικευμένα «προφίλ». Η δυνατότητα αυτή ασφαλώς προστίθεται στη φαρέτρα των εταιριών μάρκετινγκ και διαφήμισης, οι οποίες επιβραβεύονται για τις επενδύσεις τους στα κοινωνικά δίκτυα, προκειμένου να προωθήσουν προϊόντα και υπηρεσίες με επιλεκτικό τρόπο σε επί μέρους ομάδες χρηστών.

“Μπορώ να φανταστώ καταστάσεις όπου τα διαθέσιμα δεδομένα και η τεχνολογία ανάλυσής τους μπορούν να χρησιμοποιηθούν για την πρόβλεψη των πολιτικών απόψεων και του σεξουαλικού προσανατολισμού, δημιουργώντας απειλές για την ελευθερία ή ακόμα και για τη ζωή», προειδοποίησε ο Kosinski, ο οποίος δήλωσε «πλήρως έκπληκτος από την ακρίβεια των προβλέψεων”.

Τα λεγόμενά του έρχονται να επιβεβαιωθούν διότι η μοντελοποίηση δεδομένων που ανέπτυξε υιοθετήθηκε από μία εταιρεία την Cambridge Analytica (CA), η οποία υποστήριξε ότι ευθύνεται για τη νίκη του Brexit όπως και την εκλογή του Trump. Πέρα από τις όποιες αμφισβητήσεις το βέβαιο είναι ότι τη συγκεκριμένη εταιρία την ξεχώρισαν και την προσέλαβαν και για τις δύο καμπάνιες.

Ελέγχοντας τη διαδικτυακή σελίδα της ίδιας της εταιρείας Cambridge Analytica¹¹ στο “About” δηλώνεται ότι:

Συλλέγουμε έως 5,000 σημειακά δεδομένα για (κάθε ένα από) πάνω από 220 εκατομμύρια Αμερικανούς, και χρησιμοποιούμε παραπάνω από 100 μεταβλητές για να μοντελοποιήσουμε στοχοποιημένες πληθυσμιακές ομάδες και να προβλέψουμε τη συμπεριφορά παρόμοια σκεπτόμενων ανθρώπων.

---

¹¹ <https://cambridgeanalytica.org/about>

Τα “ψυχογραφήματα” της CA στοχεύουν ξεκάθαρα στο να επηρεάζουν καταναλωτές, και ψηφοφόρους, με μικρο-στοχευμένα μηνύματα (σε προσωπικό επίπεδο). Η πιθανότητα και μόνο να καθόρισαν το Brexit και την εκλογή Trump μέσω ατομικής και συνάμα πληθυσμιακής υποβολής αναμφισβήτητα θέτει νέα δεδομένα βιο -/και πολιτικής παρεμβατικότητας.

Και αυτού του τύπου οι εταιρείες αποτελούν μόνο την απαρχή, μια πρώιμη μόνο εικόνα των μετασχηματισμών που θα ακολουθήσουν στο εξαιρετικά εγγύς μέλλον, των εκθετικών δυνατοτήτων της κβαντικής τεχνητής νοημοσύνης.

Συμπεράσματα

Ο χώρος είναι εκθετικά πιο πολυδύναμος και πολυδιάστατος σε σχέση με ό,τι αντιλαμβανόμαστε και παραδεχόμαστε ως σήμερα. Το ανθρώπινο σώμα διαρκώς μας αποκαλύπτεται σε όλο πιο σύνθετες ανατομικοφυσιολογικές λειτουργίες, που γεννούν με τη σειρά τους ενέργειες και αλληλεπιδράσεις, επηρεάζοντας ή δρώντας καταλυτικά στο ατομικό και κοινωνικό γίνεσθαι. Το σώμα μέσα στο χώρο, ειδικά στο ανηγμένο επίπεδο του πληθυσμού, εκτίθεται, διαδικτυώνεται με κβαντικό πρόσημο μεταμορφώνοντας την ίδια την έννοια του χώρου στο σύνολό της, ως ζωτικό σύστημα δυναμικής και αναφοράς. Και ακριβώς εξαιτίας αυτής της εύπλαστης πολυδυναμικότητας υπεραυξημένων βαθμών ελευθερίας, αναγνωρίζεται ως ευάλωτο σε τακτικές βιοπολιτικής. Καθώς τα σύνορα έχουν ‘αγκαλιάσει’ τη θεωρία της σχετικότητας, διαχέονται ως πολλαπλά και φορητά. Αποτελούν ένα πολυσύνθετο και πολυεπίπεδο δίκτυο αναγνώρισης και χειραγώγησης υποκειμενικότητων. Από μετασχηματισμούς εφαρμοσμένης ασφαλειοποίησης - στρατιωτικοποίησης μέχρι φαρμακευτικούς, διατροφικούς και γενετικούς πειραματισμούς έμμεσου ελέγχου πληθυσμών, οι απόπειρες για κέρδος, έλεγχο, κοινωνική και πολιτική εξουσία πάνω στα σώματα των ανθρώπων πολλαπλασιάζονται. Ο άνθρωπος σαν φυσικό σώμα με μοναδικά χαρακτηριστικά ηλεκτρομαγνητικών

και φυσικοχημικών ιδιοτήτων αποτελεί μία εξαιρετικά ευαίσθητη μονάδα, τόσο σε σωματικό όσο και σε ψυχοπνευματικό επίπεδο. Η έκθεσή του σε άπειρες πληροφορίες και ερεθίσματα σε καθημερινή βάση δημιουργεί ένα δαιδαλώδες δίκτυο υπερρών, το οποίο τον αφήνει εκτεθειμένο σε βιοπολιτικές τακτικές, μιας και είναι αδύνατον τόσο να γνωρίζει, όσο και να φιλτράρει το είδος και το σύνολο των εισερχομένων αυτών υπερρών. Αν αναχθεί η μονάδα αυτή σε επίπεδο διατομικών κοινωνικών σχέσεων, οικογένειας, πληθυσμού πόλης, χώρας, παγκόσμιας κοινότητας δημιουργούνται ομαδοποιήσεις με κοινά χαρακτηριστικά. Ένα πολύτιμο κοινό παρονομαστή, ο οποίος σε επίπεδο διακυβέρνησης και βιοπολιτικής χειραγώγησης κρίνεται ανεκτίμητης αξίας. Αν συνδέσουμε την αναγωγή αυτή με την χωρική διαίρεση εξουσιαστικών επιπέδων - υπερεθνικό - κρατικό - αστικό - ατομικό - δημιουργείται ένα εξαιρετικά εύφορο πεδίο βιοπολιτικών τακτικών με ανάλογο εκρηκτικό μείγμα δυνητικών συμπερασμάτων. Το υπερσύγχρονο ψηφιακο-τεχνολογικό σύμπαν του Καστέλς σε ακαριαίο κλασματικό χρόνο πραγματώνεται και υπογραμμίζει τη δυναμική και την αμεσότητα των όποιων φανερών και αφανών παρεμβάσεων. Η χωρική διάσταση του κάθε συνόρου συνυπάρχει ταυτόχρονα σε κάθε επίπεδο. Η τηλεβιοπολιτική επισφραγίζει την δυναμική αυτή αναδιανομή σε ρεαλιστικό χρόνο, υιοθετώντας παντοδύναμα τεχνολογικά μέσα νεοφιλελεύθερης εμπνεύσεως και επιβολής. Άρα η επανίδρυση και ανανοσηματοδότηση συνόρων δεν συνοδεύεται από κατάργηση συνόρων χωρικών ή φορητών, αλλά από πολλαπλασιασμό τους. Όσο πιο διαιρεμένος πολυεπίπεδα είναι ο φυσικός άνθρωπος, τόσο πιο εύκολα και μαζικότερα κατευθύνεται και εξουσιάζεται. Το φορητό βιομετρικό σύνορο ενσωματώνεται στην καθημερινότητα σχηματίζοντας ατομικές “επικράτειες” και διευρυμένα πεδία βιοπολιτικής εξουσίας κρατικών ή υπερεθνικών δομών. Άρα το ζητούμενο είναι η συνειδητοποίηση και η διάθεση ενοποίησης.

Οφείλουμε να ανακαλύψουμε και να συμφιλιωθούμε με τις εσω-ετεροτοπίες μας, επενδύοντας σε ένα πιο ελεύθερο και ουτοπικό μέλλον. Όταν η κοινή αλήθεια προσεγγίζεται με τον πιθανολογικό πολλαπλασιασμό αντιμετωπίζοντας το ζων σύστημα μελέτης ως Ολότητα, τότε το Εγώ αυτοπροσδιορίζεται στο πλαίσιο αναφοράς του Εμείς και οδηγείται στο να

αγκαλιάσει το Έτερο και όχι στην απόρριψή του ως κάτι ξένο και παράγοντα καθορισμού των αρνητικών του ορίων. Το συμβαίνων σ' αυτό το σενάριο συναντά την κάθαρση και η βιοεξουσία την ανυπαρξία, διότι η πλατωνική “σπηλιά” απλά παύει να υπάρχει.

Βιβλιογραφία - Πηγές

Amoore, L. (2006), *Biometric borders: Governing mobilities in the war on terror*, *Political Geography* 25 (2006) 336-351

Anderson, M. (1996), *Frontiers: Territory and State Formation in the Modern World*, Polity Press, UK

Ayrapetyan N. Sinerik and Markov S. Marko (editors), (2006), *BIOELECTROMAGNETICS Current Concepts The Mechanisms of the Biological Effect of Extremely High Power Pulses*, Published by Springer in cooperation with NATO Public Diplomacy Division, Netherlands

Badiou Alain, (1999), *Deleuze: The Clamor of Being*, Theory Out of Bounds - Volume 16, University of Minnesota, Minnesota

Balibar, E. (1990), "The Nation Form: History and Ideology." *Trans. Immanuel Wallerstein and Chris Turner Review (Fernand Braudel Center 13.3): 329-361*

Barad, K., (2003), *Posthumanist Performativity: Toward an Understanding of How Matter Comes to Matter*, *Signs: Journal of Women in Culture and Society*,

Barad, K., (2007), *Meeting the Universe Halfway: Quantum Physics and the Entanglement of Matter and Meaning*, Duke University Press

Bigo, D. (2002), *Security and Immigration: Toward a Critique of the Governmentality of Un-ease*, *Alternatives: Global, Local, Political* February 2002 vol. 27 no. 1 suppl 63-92

Braithwaite, J. (2008), *Regulatory Capitalism: How it Works, Ideas for Making it Work Better*, Edward Elgar Publishing, UK

Castells, M. (2004), "An Introduction to the Information Age" in *The Information Society Reader*, Frank Webster, Raimo Blom, Erkki Karvonen, Harri Melin, Kaarle Nordenstreng, and Ensio Puoskari, editors. London and New York: Routledge, pp 138–49

Crampton, J.W. & Elden, S., (2007), *Space, knowledge and power: Foucault and geography*. Ashgate Publishing, Ltd.

Deleuze Gilles and Guattari Felix, (1994), *What is Philosophy?*, Columbia University Press, US

Edmonds W. Alex and Tenenbaum Gershon (editors), (2012), *Case Studies in Applied Psychophysiology, Neurofeedback and Biofeedback Treatments for Advances in Human Performance*, John Wiley & Sons, Ltd., UK

Esposito, R. (2008), *Bios: Biopolitics and Philosophy*. University of Minnesota Press. p. 16. ISBN 978-0-8166-4989-1

- Feynman P. Richard, (1965), *The Feynman Lectures on Physics*, Addison-Wesley, pp. 1–8
- Foucault, Michel. [1974-1975 (2003)], *Abnormal, Lectures at the College de France 1974-1975*, edited by Valerio Marchetti and Antonella Salomoni, General Editors: Francois Ewald and Alessandro Fontana, Translated by Graham Burchell, Verso, London
- Foucault, Michel. (1976), *The Will to Knowledge: The History of Sexuality, Vol. 1*, Translated by R. Hurley, 1978, London: Penguin, p.140
- Foucault, Michel, (1986), *Of Other Spaces*, Diacritics 16: 22-27
- Foucault, Michel. (1997), *Society Must Be Defended*, Translated by D. Macey, 2003, London: Penguin, pp. 239-264
- Glimcher W. Paul, Fehr Ernst (editors), (2014), *Neuroeconomics: Decision Making and the Brain*, Elsevier, Oxford, UK
- Greene, B. (2011), *The Hidden Reality - Parallel Universes and the Deep Laws of the Cosmos*, published by Knopf, US
- Hackermüller Lucia, Uttenthaler Stefan, Hornberger Klaus, Reiger Elisabeth, Brezger Björn, Zeilinger Anton, and Arndt Markus, *Wave Nature of Biomolecules and Fluorofullerenes*, Phys. Rev. Lett. **91**, 090408 – Published 28 August 2003
- Hawking, Stephen. (1988). *The Brief History of Time*, Bantam, UK
- Hey, Tony and Patrick, Walters. (2005) *Το νέο κβαντικό σύμπαν. Κάτοπτρο* (Cambridge University Press), pp. 23-39
- Hubbard Phil, Kitchin Rob (editors), (2011), *Key Thinkers on Space and Time*, Sage Publications, California p. 103
- Jost, John, J. P. Home, J. M. Amini, D. Hanneke, R. Ozeri, C. Langer, J. J. Bollinger, D. Leibfried & D. J. Wineland, *Entangled Mechanical Oscillators*, Nature **459**, 683-685 (4 June 2009) | doi:10.1038/nature08006; Received 26 January 2009; Accepted 20 March 2009
- Kandinsky Wassily, M. T. Sadler (Translator), Adrian Glew (Editor), (2001), *Concerning the Spiritual in Art*, MFA Publications, New York and Tate Publishing, London
- Kham, M. (2000), *Tahiti Intertwined: Ancestral Land, Tourist Postcard, and Nuclear Test Site*. *American Anthropologist*. New Series. **102** (1): 7–26
- Klein, N. (2007), *The Shock Doctrine: The Rise of Disaster Capitalism*, Canada: Knopf Canada
- Kosinski Michal, Wang Yilun, Lakkaraju Himabindu, Leskovec Jure, (2016), *Mining Big Data to Extract Patterns and Predict Real-Life Outcomes*, Psychological Methods, Vol. 21, No. 4, 493–506, Stanford University
- Lapid, Y., Albert M., Jacobson D., (Eds.). (2001), *Identities, Borders, Orders - Rethinking International Relations Theory*, University of Minnesota Press. Retrieved from <http://www.js-tor.org/stable/10.5749/j.ctttst8f>

Lefebvre, Henri, [1974]1991, *The Production of Space*. Donald Nicholson-Smith (trans), Oxford: Blackwell

Levi-Faur, David. (2005), *The Global Diffusion of Regulatory Capitalism*, The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science, March 2005 vol. 598 no. 1, pp. 12-30

MacDonald, F. (2007), *Anti-Astropolitik – outer space and the orbit of geography*, Progress in Human Geography 31(5) (2007) pp. 592–615

McLean Lyn, (2011), *The Force - Living Safely in a World of Electromagnetic Pollution*, Scribe Publications Pty Ltd, Australia

Massey, D. (1994), *Space, Place, and Gender*, University of Minnesota Press, p. 10

Massey, D. (2005), *for space*, Sage Publications Ltd., London, p. 11

Padovan, D. (2003), *'Biopolitics and Social Control of the Multitude'*, *Democracy and Nature* 9(3): 473-494

Pavlov, Rusell West, (2009), *Space in Theory: Kristeva, Foucault, Deleuze*, Rodopi

Pribram K.H., ed. (1998), *Brain and Values: Is a Biological Science of Values Possible*. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates, Publishers, pp. 359-379

Sack D. Robert, (1986), *Human Territoriality: Its Theory and History*, Cambridge University Press

Schroedinger Erwin, (1980), *"The Present Situation in Quantum Mechanics: A Translation of Schrödinger's 'Cat Paradox' Paper"* by John D. Trimmer, Proceedings of the American Philosophical Society 124:5 (Oct. 10, 1980)

Stapleton, P. and Byers, A. (2015), *Biopolitics and Utopia: An Interdisciplinary Reader*, Palgrave Series in Bioethics and Public Policy

Thrift, Nigel (2003). "Space: The Fundamental Stuff of Human Geography". In Sarah L. Hollaway; Stephen P. Rice; Gill Valentine. *Key Concept in Geography*. London; SAGE. pp. 95–107

Tovar-Restrepo, Marcela, (2010), *Castoriadis. Foucault, and Autonomy: new approaches to subjectivity, society, and social change*, Continuum Studies in Continental Philosophy, Bloomsbury, London

Turda, M. (2010), *Modernism and Eugenics*. Palgrave Macmillan. p. 150. ISBN 978-0-2302-3083-5

Van Houtum, H. (2005), *The Geopolitics of Borders and Boundaries*, *Geopolitics*, 10:672–679, 2005, Routledge: Taylor & Francis, Inc.

Walker, RBJ. (1993), *Inside/Outside: International Relations as Political Theory*, Cambridge University Press, p. 8-10

Wegner E. Philip (2002), *Imaginary communities : Utopia, the nation and the spatial histories of modernity* / University of California Press, California, p. 7 - 17

Wickens Andrew, (2005), *Foundations of Biopsychology*, Pearson Education Limited, UK

Μισέλ Φουκώ, Ομιλίες και Γραπτά 1967 (1984), Περί αλλοτινών χώρων (διάλεξη στη λέσχη αρχιτεκτονικών μελετών, 14 Μαρτίου 1967). *Architecture, Mouvement, Continuité*, τεύχος 5ο, Οκτώβριος 1984, 46-49.

Καστοριάδης, Κ. (1981), *Η φαντασιακή θέσμιση της κοινωνίας*, εκδόσεις Κέδρος, σελ. 232, 311-312

Σταυρίδης, Σταύρος, (1996), *Οι Χώροι της Ουτοπίας και η Ετεροτοπία: Στο κατώφλι της σχέσης με το διαφορετικό*, <https://lesandmore.gr/koinonia/stous-dromous-chorous/2136-horoi-outopia-eterotopia-katofli-diaforetiko-1>

Σταυρίδης, Σταύρος, (2010), *Μετέωροι Χώροι της Ετερότητας*, εκδόσεις Αλεξάνδρεια

Τσελεπή Νάγια, (2016), *Χαρτογραφώντας: περιφράξεις, συναρθρώσεις & κοινά σε γεωγραφίες, χαρτογραφίες & τις σύγχρονες χαρτογραφήσεις*, Μυτιλήνη

Χωριανόπουλος, Ι. (2013), Κοινωνικός Αποκλεισμός και Διακυβερνητικά Δίκτυα Συνεργασίας: το Δίλημμα της Μουσουλμανικής Μειονότητας Ανάμεσα στη Συμμετοχή και στη Ρήξη, *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, 139 Α΄, 2013, σελ. 25-56

Εικόνες

Nicolas Maignet and Nicolas Montgermont. 8 April 2011. Available through: <<http://www.triangulation.jp/2011/04/nicolas-maignet.html>> [Viewed on 04 November 2016]

Mak Alan for Wikipedia. 4 May 2006. Available through: Wikipedia <https://commons.wikimedia.org/wiki/File:PR_China-SAR_%26_SEZ-English.png> [Viewed on 20 June 2016]